

NAPLÓK, EMLÉKIRATOK

Mindkettő — a napló is és az emlékirat is, ahogy az utóbbi már nevében is sugallja — az emlékező műfajba tartozik. Az emlékezés bennük a közös, de ugyanakkor a köztük levő különbségek forrása is ez. A napló feljegyzései, emlékei ugyanis a megörökített, rögzített eseményekkel nagyjából egyidőben keletkeztek, az emlékiraté pedig későbbi keletűek. Ettől függetlenül azonban ez is, az is a történeti tudományoknak — így a színháztörténetnek is — szívesen és szükségyszerűen idézett forrásanyaga.

Általában kettős jellegű szövegek ezek. Irodalmi és dokumentum jellegűek. Irodalmivá a stílus, a nyelvi megformálás, dokumentum értékűvé pedig a bennük megfogalmazott, a megőrzött korjelleg, a hitelesség teszi. Természetesen nem téveszthető szem elől, hogy a hitelesség nem kizárólag a műfaj természetéből következik, hanem elsősorban a napló- vagy memoáriró személyétől, szándékától függ. Ilyen vonatkozásban a napló több, hitelesebb, mint az emlékirat. Ez abból a már említett különbségből adódik, hogy a lejegyzett események alig előzik meg a naplóírást, a napló szinte szinkronban van az eseményekkel. Ezzel szemben az emlékirat — amelyről nem véletlenül tartják, hogy a csalódottság, a kiábrándultság, sőt az öregség műfaja, s ezzel együtt az önigazolása —, az események utólagos magyarázatának lehetőségét is tartalmazza, tehát lehetővé teszi írójának a múlt megszépítését, átfogalmazását, az eseményeknek a hitelestől, a megtörténttől eltérő prezentálását. Erősebb a szubjektí-

vitás prizmája, mint a naplóban, s ezért kevésbé is megbízható, hitelessége fokozottabban függ írójától, történeti forráserejének foka esetről esetre nagyon változó, tudni kell benne felismerni a személyes és az autentikus mozzanatok arányát.

A magyar nyelvű színházi emlékező irodalom aránylag sok művet tart számon, ezek forrásértéke azonban nagyon változó. Ez nemcsak a műfaj kettős természetéből, kötöttségéből adódik, hanem abból a közismert körülményből is, hogy a színészek tudvalevőleg a legérzékenyebb, a legszenzibilisebb, az önmagukkal legtöbbet és legszívesebben foglalkozó emberek közé tartoznak. Ez a professzionális jellegű mozzanat betegség is, erény is, egyszerre teszi érdekessé, sőt kissé szenzáció-ízűvé, és a hitelességszint tekintetében problematikusná is a naplókat meg az emlékiratokat, illetve ezek összes — itt is fellelhető — változatát, a feljegyzéseket, a visszaemlékezéseket, az anekdotafüzéreket stb. A rendezők naplói és emlékiratai mintha legalább egy fokkal tárgyilagosabbak lennének, mint a színészeké: a körülményekre, az objektív világ összefüggéseire is kitérnek. Következésképpen a rendezők sokkal inkább eleget tesznek a realista műfaj — ahova a napló vagy az emlékirat is tartozik — követelményeinek, s jobbára mentesek a túlzott szépírói ambícióktól is. Ezek az emlékezések különben sem a bennük fellelhető esetleges irodalmi vonatkozások és értékek miatt érdekesek, hanem a belőlük kiolvasható valóság megidézése, megismerhetősége miatt.

Bár a gazdag magyar színházi memoár-irodalomnak mindössze néhány darabjában találtunk a jugoszláviai magyar színházi múlt utaló részleteket, anyagunk aránylag szerencsésnek mondható. Ugyanis a legjobbnak tartott magyar színésznapló, Dérynéé — amely azonban inkább emlékirat, mint napló —, valamint Molnár György már erősen szubjektív jellegű, de éppen a bennünket érdeklő kordokumentumok szempontjából nagyon sok becses részletet tartalmazó emlékidézése, a kor kivételes színházi egyéniségének számító

Egressy Gábor feljegyzései, és a napló fogalmát szinte egyedül fedő Szuper-féle színészeti napló egyaránt gazdag forrásai múltunknak. A többi inkább irodalmi jellegre törekvő szöveg, s forrásértékük ennek megfelelően változó.

Mit tudunk meg ezekből a részletekből? Elsősorban a színészek életmódjáról, játszási körülményeiről, műsorukról szerzünk információkat, megtudjuk azt is, hogyan játszottak, de ugyanakkor észrevétlenül, akaratlanul, és mégis szükségszerűen arról is vallanak ezek a részletek, ami bennünket ezúttal fölöttébb érdekel — arról a tájról, azokról a városokról, ahol íróik megfordultak, azokról, akiknek játszottak, akik nézték őket, tapsoltak nekik vagy érdektelenül feléjük sem néztek. Emberekről, körülményekről, művelődésről, igényről és igénytelenségről, ízlésről — mindarról, amit gyűjtőfogalom formájában, jobb kifejezés híján, színházi kultúrának nevezünk.

SZABADKA

Három napig tartott a búcsú hol egyik, hol másik rokonomnál, negyedik napra virradóra sírva elválván anyámtól és testvéreimtől, elindultam atyám kocsiján Szabadkára.

Szabadkán 1839. január 12-én léptem mint szerződött színész először színpadra Szigligeti Dienes című drámájában, mint őrtiszt és összeesküdt. A társulat akkori tagjai voltak: Fekete, Gyöngyösi, Berzeviczi, Marosi, Boér, Kemény, Feketéné, Berzevicziné, Telepiné, Eöz Lóra és Ligeti színlaphordó, később Antónia is társulatunk tagja lett Szabadkán, kivel minthogy testvérénél ebédeltem, hamar megismerkedtem. Különben sem tudván megszokni az egykori színészek rendetlen életmódját, mely többnyire korcsmázásból és kártyázásból állott, simulékonyabb voltam a női társasághoz és időmet legtöbbször az igazgatóéknál és a többi nős színészeknél töltém; legtöbbször felolvasásokat tartottam a nőknek s iparkodtam velők megismertetni irodalmunk jelességeit s ezáltal mind a magam, mind az ő színi tehetségüket szélesbíteni. Rendről vagy pontosságról szó sem lehetett Fekete Gábor társulatánál. Ő maga szenvedélyes vadász lévén, próbára csak elvétele tévedt be, a szerepeket rendszerint csak a próbán osztogatták ki, sőt nem ritkán az előadás előtti napon nyomták kezembe a darabot, hogy írjam ki belőle szerepemet. Ilyen rend mellett keserves volt az előhaladás; különben játékműsorunk is örökké egy volt: 10—12 darabból állt az egész. Ez félig-meddig, illetve

a főbb szerepek be voltak tanulva, a többivel aztán nem sokat gondoltak, amire nem jutott ember, azt mind nekem adták. Én aztán szépen rászoktam, hogy egy öltözetben elmondtam mind, legfeljebb is annyit változtattam magamon, hogy egyik szerepre bajuszt pingáltam, a másiknál pedig letörültem. Maszkírozást úgysem tanulhattam egyiktől sem, ruhát sem változtathattam, mert a ruhatár egypár rongyból állt mindössze, melyet a színészek éjjel ágyneműnek használtak, nappal ezek voltak a direktor vadászebeinek alomjai, este aztán összevissza tűztük-férceltük, hogy valahogy felvehessük. Csupán csak Boérnak volt egypár meglehetősen öltözete magának mint szerelmes színésznek, amiért aztán neki 5 forinttal több fizetés járt. Trikója is csupán neki volt, egyetlen darab, amire rendkívül büszke volt. Ebben játszotta a német rittert, magyar történelmi hőst stb. mindent, míg aztán nekem is küldött Pestről jurátus bátyám egyet, s ezt használta aztán az egész társaság, míg csak rongyokra nem szakadt.

1845 és

1846

SZUPER KÁROLY NAPLÓJÁBÓL

Szabadka, október 14. Gócs társasága ma utazott el Kalocsára, s miután Gócs és Gócsné személyesen felkerestek s felkértek, követni fogom én is őket Kalocsára azon reményben, hogy velök a telet Szabadkán tölthetem.

Kalocsa, okt. 23. Mindegy, akár operát, akár drámát adunk, a papok a színházba járást bűnnek és erkölcstelenségnek tartják. Én csupán két előadást érhettem meg, a többi részvétlenség miatt elmaradt. Ma ideérkezve Veszprémi Chiabai társulatától, azt újságolá, hogy Chiabai nem mert még a vásárra sem bemenni Szabadkára, sőt hogy Kilényivel egyesülten Zomborból Bajára utaztak. Ezen hír hallatára,

tanácsom szerint, ma utolsót játszunk, szekereket fogadunk és indulunk.

Szabadka, okt. 25. Megérkeztünk Szabadkára s lőtünk-futunk szállás után, mivel az itteni nép nincsen hozzászokva ahhoz, hogy hónapos, annál kevésbé hogy bútorozott szobát tartogasson bérlőknek. Megérkezett új primadonnánk, Baranyiné, a hétvármegyére szóló szépség, szintén két bútorozatlan szobát kapott. Ott találtam az üres szobákban málhái közepette. A fényes slepppek ott heverték a kikapcsolatlan szalmazsákban. Udvarlótól környezve szaladgált fel-alá, mérgében könnyezve afelett, hogy sleppjeit nem képes elpakolni. Midőn bámulom fényes ruhatárát, egyik udvarlója a legáradozóbb szavakkal nyilvánította örömét afelett, hogy újra szerencséje lehet Szabadkának a szép és jeles művésznőhöz, s „hallhatjuk ezüst hangja aranyos trilláit”, „Sag hágyjuk az abba, (felelte nagy mérgesen az ábrándozásra tótos dialektusával), nem tud maga valami ócska mobilia.” A szép asszony bosszúsága képzelődésemet nagyon lehangolta s mentem tovább szállást keresni. A közönség rajongva várja előadásunkat, mit holnap a Normával kezdünk meg.

Szabadka, november 2. Bérletünket tegnap kezdtük az Eljegyzés a lámpafény alatt című új vígjátékkal. Bérletelőfizetésünk ezer forinton felül van. Mindjárt osztottunk is félhavi gagét. Az idevaló közönség csak a bohózatokat, éneket és a borzasztó szomorú darabokat szereti. Ezekkel pedig bajos leszen őket folytonosan ellátnunk, mert ezek nagy személyzetet igényelnek, mi pedig csakis Baranyinéval és Palatkival szaporodtunk. Méghozzá operánk énekkara alig áll egypár emberből s ezek is tanulatlanok, mert drámától lettek szerződve. Ezért is eddig a Normán kívül nem adtunk több operát.

Szabadka, november 15. Beliczai ma még próbált velünk. Este is várjuk, hát csak jön a hír helyette, hogy megszökött. Elvitte a társaság által rábizott bérletpénzt, s egyikünk-másikunk holmiját. Tőlem kedvenc darabomat Senetteve marquisnőt lopta el. Én mindig mond-

tam, hogy jellemtelen ember, de mivel nagy szája volt alattomosan hízegő chorista létére az ügyvivősséggel bízták meg. Szökéshíre nagy gyalázatot hozott ránk saisonunk elején. Nagy a bérletünk, s kicsiny a „Fekete sas”-beli termünk. Kevés közönség fér el csak a bérlők mellé. Mi azonban bérletszünetekkel segítünk szaporítani a jövedelmet. Én, nőm és Szerbényi roskadozunk a dráma alatt. Az operatagok nem akarnak szerepet tanulni drámában, azzal mentvén magukat, hogy új operákra készülnek, és íme eddig csak hármat tudtak színre hozni, s örökké ezeket nyaggatják. Én meg lévén szokva látni Chiabainál a drámai játékok színvezését, s a finom francia vígjátékok gyorsan perdülő lejátszódását, — itt látva a döcögős vígjátékokat, fáj a lelkem. Írtam is Chiabainak, hogy az operatársulatot nem tudom megszokni.

Szabadka, december 15. Dacára a nagy jólétnek, békétlen operabeli társaink már többször el akarták hagyni Szabadkát, de állomás hiánya miatt nem mozdulhattunk. Múlt csütörtökön adtuk elő először szorgalmas betanulással Czako új művét, a Végrendeletet nőm javára, minek betanulására s az opera-készületek néhány napi mellőzésére rábírtuk az operaezenekeseket is. A próbákat oly gonddal tartottuk meg, hogy Baranyiné tótos beszédje nem is volt észrevehető. Így aztán nem is maradt el a hatás és a kiváló tetszés. A közönség, mely eddig közömbösen nézte drámai működésünket, el volt ragadtatva. Tombolással és számtalan kihívással fogadott majd minden jelenetet. Ez estével egészen megnyertük a közönség tetszését; nem óhajtkák többé kizárólag az operát. Csak színészeinkben volna meg a kitartás, s kevesebb hajlam a súrlódásra! De mikor az operisták és drámaisták mindegyike magát tekinti fő kenyérkeresőnek. Örökös is a szemrehányás, bár az irigység mégis az operistákban rejlik. Ma az öreg Czorda főesperesnél voltunk ebéden a nagyplébánián, ki a megtettesült jószág és barátság. Ma nőm tiszteletére rendezte az estélyt, kárpótlásul azért, hogy nem jelenhetett meg az

előadáson. Sőt a meghívódással belépti jegyéért 5 frtot is küldött. Zenével és tánccal éjfélig tartott a mulatság a plébánián. E tisztes öreg nem tartja a színészeket a sátán fiainak, mint a közeli Kalocsán, hanem a világosság és műveltség terjesztőinek.

Szabadka, december 26. Megjött Kovács Andris a társaság első operaénekeese, továbbá Marosi és Farkas is. Úgy erősödött az opera is, dráma is ezekkel, hogy társaságunk gyenge kerekű kocsján több leszen a poggyász, mert csak a bort kedvelők szaporodtak. Most már számunk miatt Szabadka nem panaszkodhatik, mint eleinte, pedig mikor még kevesebben voltunk, jobban mentek darabjaink.

Szabadka, 1846. január 3. A közönségnek végre is van ítélő esze, s ha pártolja a színészetet, kíván élvezetet is. Tegnap este a Harminc-éves kártyást adtuk, s minket és Egedit kivéve, kik mindhárman csak kis szerepeket játszottunk, az egész ki akarta fütyülni a botrányosan készületlen hanyagságért, mely társaságunkon a felszaporodás óta általánosan elharapódzott. E botrány igen zokon esett, s igen tanulmányos volt mindnyájunknak, még talán a hibásoknak is, talán majd serkenteni fogja őket is, mert ma már csakugyan jobban ment a Két pisztoly előadaása. Új darabokat nemigen adhatunk, — bár most már eléggel bírunk, miután az eredeti színirodalom szép lendületnek indult és fiatal nagy tehetségek tűnnek fel e téren, kikhez nagy reményeket köthetünk, mint Czakó Zsigmond. De az énekesek egyáltalában csak operát akarnak tanulni, s mi mégsem vagyunk annyian, hogy őket a drámából kihagyhatnánk, különösen Egedit, ki a drámában első szerelmesünk, az operában pedig hőstenor, s így nélkülözhetetlen mind a két genrebén. Még jó, hogy a közönség az ismétléseket meg nem unja s folyvást látogatja színházunkat, bár a múlt hóban legkevesebbet, tudniillik hat és háromnegyed tizedet kerestünk, de ennek különben nem is egészen az az oka, mintha a pártfogás csökkent volna, hanem felszaporodásunk. Többekkel jöttem már jó ismerettségre Szabadkán, de legtöbb szabad időmet Mihó

Miklós barátommal s földimmel töltöm, kinek nagy könyvkereskedése lévén Szabadkán, nekem minden új könyvet kölcsön ad.

Szabadka, január 19. A budai német színigazgató megbukott, s a tanács magyar társaságnak szándékozik átadni a színházat, mi végre a jövő hó 8-ik napjára csőd van hirdetve. Az igazán szép lenne, s nagy haladás volna nemzetiségi tekintetben, ha a német érzésű Budába is befészkelhetné magát a magyar színészet és segítené azt magyarosodásában. Ezen kapva kaptunk mi is, és elhatároztuk, hogy folyamodni fogunk érte mi is. Mi ugyanis annál több joggal bírnunk erre más társaságok felett, minthogy nekünk operánk is van, s ez pedig nagy előny az idegen ajkúakra. Nemcsak társaságunkra, de magamra nézve is jó volna, ha végét látnánk a vándorlásnak, főképp gyermekem neveltetése miatt, ki bár ha elmúlt hét éves, mégsem volt féléves otthona.

Szabadka, február 6. Olvastam a hírlapban, hogy a budai tanács színházat gróf Rádaynak mint az országos nemzeti színház főigazgatójának szándékozik rendelkezése alá bocsátani, s így mi elestünk tőle, de én írtam odajuthatásom végett a pesti directióhoz.

Szabadka, február 17. Budától elestünk. A tanács szépen kipoétázta Rádayt. Addig mutogatta a tanács nemzetiségét, míg végre is átadta a színházat Michl lakatosnak mint a megbukott német igazgató hitelezőjének, s a nagy szélnek, melyre az egész ország figyelmét irányítá, az lett a vége, hogy a nemzetiségnek nyakára vert Michl kalapácsával. Igazgatóinknak igen bántja ambíciójukat az, hogy én nőmmel nem veszek részt az ő operájokban s azért mégis kedvel bennünket a közönség, mit naponkint bebizonyít, de különösen látható volt ez jutalomjátékunk alkalmával, ami jobban ütött ki, mint akármelyik operai primadonnánk a legnagyobb operája, azért szép szerével túl akarnak rajtunk adni, s már komikust is kerestek helyemre, de a közönség figyelmeztetésére jobbnak látták a dolgot abbahagyni. Ez magában véve csekélység ugyan, de önérzetes embernek mégis fáj

az ily alattomos ármánykodás. Miután látom, hogy dacára annak, hogy e társaság operatársaságnak nevezi magát, csak a drámával lehet bizt fenntartani, s akárhányszor megtörténik operai előadás-kor, hogy egyik vagy másik operai tag csekély rekedtsége végett is, nem mehet az opera, akkor csak küldenék hozzám, hogy gondoskodjam drámáról, mégpedig úgy, hogy az operai tagok mentek legyenek tőle, akkor aztán tessék előállítani, néha délután 4—5 óraker, mégsem volt soha fennakadás a drámával, még akkor sem, amikor csak én, nőm és Szerbényi hárman voltunk drámai színészek. Még három személlyel is képes voltam rögtönözve előadást tartani, mind e mellett a kettős iparkodásom és szorgalmam mellett sem vagyok képes a társaság érdekét fenntartani, sem az igazgatók tetszését megnyerni. Máshol felényi dologgal többet tehetnék, de itt az opera csak hátrányára van a színészetnek, mert maga az opera is tökéletlen, mert csak kontárkodás az előadásuk ily csekély erőkkkel mint itt vannak, a drámára pedig lealázó, mivel háttérbe szorítja, s haladását gátolja.

Szabadka, február 21. Igazgatóságunk — melynek tehetsége és akarata Gócsnéban összpontosul —, azon bolond gondolatra jött, hogy Szabadkát most, midőn legjobban megy dolgunk, elhagyjuk, pedig csak még most jönnek a böjti unalmas napok, melyeken sehová sem tud menni mint színházba e vigadni szerető szabadkai nép. De hiába! Gócsné faschéba jött a másik énekesnővel Baranyinéval, s a közönség bizonyosan nagyobb részben hajlik Baranyinéhoz, tehát évégett el kell hagyni Szabadkát. Ennek okvetlen ellenszegültem volna, ha ma meg nem jön Szegedről az engedély, s így bízom hogy böjtre még nagyobb közönség elébe léphetünk, hol a dráma is inkább becsülésben részesül mint az opera, annyival is inkább, mivelhogy egyik énekesnőnk tőlünk elmaradván, bizony egy énekesnővel nem sokra lehet vinni és így a dráma okvetlen előnybe fog jönni, nekem pedig ez a főohajtásom. Abban is előnyös ez az átköltözés, hogy

Szegeden közel leszek Halashoz, hová elvonulhatok, ha baj találna lenni.

Szabadka, február 23. Ma Chiabainé és Szathmári Dani vendégem volt Bajáról. Chiabainé fel is akart lépni mint vendég, de Gócsné ellenszegült, tartván attól, hogy minden drámai dicsősége tönkre silányul mellette. Chiabainé addig nem hagyott békét, míg meg nem ígértem, hogy húsvét után újra velök fogok pályázni. Igazán jobban meg is untam Gócsné direkciónját, mint Chiabainéét, mert habár mind az egyik, mind a másik uralma nem valami dicséretre méltó, de Chiabainé mégis jobban tűrhető, miután ő több műveltséggel bír, s a dráma érdekében erőszakoskodik, s nem is oly zsarnok fejedelelnő módjára osztogatja kegyeit, mint a szeszélyes Gócsné, kinél legkedvesebb emberének is félni kell, hogy holnap már kiesik a kegykörből és szerződése dacára rögtön elcsapatik. Chiabainéknál szerződésünk sem volt soha, mégsem kellett soha efféléltől tartani, ott soha senkit a társaság beleegyezése nélkül el nem fogadtunk, de el sem bocsátottunk. Ezek végett én csak még Szegedre fogok a Gócs-féle társasággal menni s ott bevégezdem velök kötött szerződésem idejét, minthogy remélem, hogy eltölthetjük az időt Szegeden húsvétig. (. . .)

. . . Csaknem reggelig danoltunk és táncoltunk. Minthogy közelében alig van egy nagyobb város, melyet mostanában színészek nem látogattak, elhatározta a társaság, hogy rövid időre Szabadkára megy a vásárra és lófuttatásra, hogy bemutassa drámai képességét.

Szabadka, május 3. Kilényitől keservesen lehetett az útravaló előleget kicsikarni, mert csak neki van pénze, Chiabainak sohasem is volt. Én nem vártam be a küzdelmeket, hanem jóbarátomat Szöllősit kísérvé adósságából, tegnap vele együtt megindultam hetivásáros kocsikkal s ma reggelre Szabadkára értem, hol Mihó Miklós barátom már kész szállással és kitűnő ebéddel várt.

Szabadka, május 11. Bizony mi a drámával nemigen boldogulunk

Szabadkán, mit némelyek annak tulajdonítanak, hogy Gócsné átjövén első előadásunkra Szegedről, a közönséget lebeszélte volna, de az nem valószínű, mert éppen azok járnak leginkább színházba, kik a télen Gócsnét erősen pártfogolták. Én e részvétlenséget onnan származtatom, hogy a közönséget eléggé kimeríté a téli színtársulat, s hogy mi nagyon hamar jöttünk vissza. Befolyással van aztán az is, hogy a szabadkai lakosság amint megjön a tavasz, kitakarodik a tanyára mezei munkára. Szegény és gazdag kivétel nélkül földje műveléséből élven, nyáron csak vásárkor jön be a városba néhány órára.

Szabadka, május 19. Miután a színtermet melegen találták, arénát építettünk és itt a Czakó által fordított hatásos színművet, a Mari-t adtuk, hat bankóforintunk maradt jövedelmül.

Halas, május 25. Tegnap végre befejeztük Szabadkán sovány jövedelmű előadásainkat, mire Kilényi szokása szerint jól kiveszekedte magát társaságával s kiadta három hét alatt keresett 27 frt 10 kromat s kimondotta, hogy a társulatot kész kimozdítani a szabadkai nyomorból s elviszi Szegedre . . .

1854

MOLNÁR GYÖRGY EMLÉKIRATAIBÓL

. . . híre járt, hogy még azon a télen megnyílik a szabadkai színház, mégpedig Latabár igazgatása alatt, tehát mindenki följebb rúgtatta gázsi igényét.

Latabárnak már zsebében volt a szabadkai színház megnyitásának engedélye, de azért társulatának mégis azzal a jeremiáddal állt elő, hogy „uraim, tekintsék ezt a Szegedi felsővárosi kaszinó kis szaláját, erre vagyunk utalva az egész télen, mert a szabadkai színház jó ha a jövő télre elkészül, az a Telepi lassan dolgozik, a színpad dísz-

leteit még csak tavasszal kezdi festeni stb., tehát ne reménykedjenek, hanem ehhez a kis teremhez mérjék gázsi igényeiket.”

Török Pista szólalt föl ismét: „Jól van, én hát ehhez a kis teremhez mérem gázsibeli követelésemet, ahányat négyszögben méreklépek, annyi egy forint havi fizetésre maradok, s hogy lássa milyen igaz ember a komikusa, hát hosszú lábaimmal aprókat fogok lépni, — oh, nem vagyunk ám méltánytalan direktorok, — gavallér komikusok vagyunk!” Verte büszkén Török Pista a mellét és körüllépette a nézőtér négyszögét.

A színterem felső és alsó szélessége 15—15, jobb és bal oldali hossza meg 20—20 nagy lépést tett ki, összesen 70 lépést, tehát 70 forint havi gázsi jött ki. Erre mindenki a Török Pista kulcsa szerint, de kiki a maga apróbb lábaival akarta jó hosszúkat lépve kimérni a gázsit, mitől Latabár úgy megijedt, hogy jónak látta a Török Pista hosszú lábainál, de kurta lépéseinél maradni s az ő kulcsa szerint szabta aztán ki a téli gázsikát.

A társulat végre bele is nyugodott a furcsa mértékbe s azzal a szóbeli föltétellel, hogy ha Latabár a szabadkai színházat megnyitná, pótlékot fog adni, a szerződéseket aláírták.

A szabadkai színház december hó elejére csakugyan elkészült és Latabár a társulat nagy meglepetésére egy szép reggelen kihirdette, hogy az a Telepi mégis nagy mester, mint valami bűvös elkészült a szabadkai színháznál, és 24 óra alatt mindenki útra készen álljon, mert Szabadkára megy a társulat.

Latabár alig győzte már a sok előleget, melyet mindenki igényelt; Török Pista apró adagokban szedte ki tőle, nehogy a nagyobb summától elijedjen a direktor sógor, s mikor már az utolsó porciót is kipiócázta, akkor hazament s Foltényival lefeküdt.

A társulat nagy része már elindult a szekereken, de a finom meg a burleszk komikus az ágyban kényelmeskedett, a rájok küldött szekér pedig pakolatlanul az utcán állott. Latabár rohanva ment a

két komikusra, hogy direktori tekintélyével őket kimozdítsa. „Gavallér komikusok vagyunk ám, nem fillentő direktorok”, szól csípős érzékeny bántódással Török Pista — „még 80 forint kell egyönk-egyönknek előlegül, meg 20 lépés gázsi, mert a szabadkai színház hosszabb is, szélesebb is a szegedi színteremnél, melyhez a direktor úr mértéke és kívánsága szerint szerződünk”, s ezzel a fal felé fordult az ágyban.

Latabár azzal ijesztette őket, hogy otthagyja Szegeden s eltávozott, csakhogy Foltényi és Török Pista nélkül egy hétig sem lehetett volna játszani s már be is volt adva Szabadkán a névsor, meg az egész társulatot úgy, amint Szegeden látták, követelte a szabadkai választmány, sőt a személyzet erősítését is igényelte, amit Latabár meg is ígért. A két komikus biztosra vette hát a dolgát, s rá se hederített Latabár ijesztgetésére, ki végre is elővette nagy piros bugyellárását és a szerződést is megpótolta 10 lépés forinttal.

Tizenöt perc múlva már szekéren ült a két komikus és Horgoson utolérte a társulatot, hol nagy rostokkot tartva, Török Pista társai között az egész előleget úgy elgavalléroskodta, hogy Szabadkán már ismét előleg piócázáson törte a fejét. Meg is találta rögtön a hozzá vezető kulcsot. A Szabadkára való érkezés első napján egyebet sem tett, mint egész nap a színház belsejének térségét méregette, de most már leginkább a magasságot tanulmányozta s az emeleteket lépegette; Latabár élt a gyanúperrel, hogy most azt számíttatja Török Pista: hány ember és forint jöhet be egy estén a színházba? Úgy is volt, Török Pista kikalkulálta, hogy teli színház után 380 fr. hull a Latabár markába s minthogy az ülőhelyeket már előre és egész húsvétig kiabonírozták, bizonyos volt a mindennapi teli színház.

Török Pista estefelé előállt egész napi kalkulálásával, ily szókkal komolykodván sógora előtt: „Szegény komikusok vagyunk direktor sógor, a 70 lépés gázsi a 10 lépés ráadással kevés, elfeledtük a magasságot kimérni, ami a szegedi földszintes színteremben nincs, az van

a szabadkai színházban, ti. három emelet páholy, ez tesz 30 lépés forintot, a karzatot elengedem, lássa, hogy gavallér komikusok vagyunk.” Végre is, hogy a többit föl ne lázítsa, abban egyeztek meg, hogy még egy jutalomjátékot kap Török Pista, megígérvén, hogy a dolgot senkinek sem mondja. A jutalomjátéokra tüstént kapott is 40 forint előleget, melyet egész télen sem tudott elkölteni, mert Szabadkán úgyszólván minden ingyen volt. Hanem a titok úgy fúrta az oldalát, hogy már az első éjen való elérzékenyülésekor elárulta társainak, hogy 30 magassági lépés forint van a szabadkai színházban ami Szegeden nem volt s jelentős dicsekedéssel mondogatta: „két jutalomjátékos fifikus komikusok vagyunk ám!”

1854 és

1855

MOLNÁR GYÖRGY EMLÉKIRATAIBÓL

Szabadka csúnya egy nagy sárfészek volt; ötlovas üres szekér kerekeltető bűzös tócsák közül magasan emelkedett ki egy nagy ház — palota, az új színház, egyik szárnyán a vendéglővel; homlokzata kissé túl magas karcsú oszlopokkal díszlik, Bacchus korona gyanánt e fölirattal: „P e s t v á r o s s z á l l o d a”, mely a monumentális állandó középületen csúfolja a színház, a színművészet magasabb jelentőségét, jeléül annak, hogy e házban a kocsma az első s nem a színház, és hogy amazért épült Thália csarnoka, a múzsák csak albérlok lévén a művelődés eme közházában!

És valóban a komolyabb, a magasabb költészet és művészet nem is talált benne soha mélyebb s tartósabb méltánylást; e nép a vidám múzsát bálványozta mindig s a nők a páholyokat kirakatoknak tekintették, melyet külön-külön, mint valami rác oltárt fölCIFRÁZTAK, s roppant drága toilettekben, különös frizurákkal, kék színben játszó festékes arccal belé ültek, egymást végig kritizálták, a színpaddal

és előadással alig foglalkozván máskor, csak ha a színésznő öltözét tekintették meg, vagy ha a komikus valami bolondot csinált, amire a tömeg nagyot kacagott.

A férfiak vagy éppen nem, vagy csak rövid betekintéssel gyakorolták a színházlátogatást s aztán siettek Bacchus dőzs asztalához virtuskodni, ti. egymást az asztalcsókoltatásig leáztatni.

Szánandó élet volt a szabadkai nők élete, egész napéjen honn a falak közt egyedül és mindig éberem lenni, hogy ha napok múltával, vig társasággal hazajön a férj, álljon elő a dús asztallal és jó pincével, csapjon olyan lakomát, mely kivilágos-kivirradtig tartson egyhuzamban lagalább egy hétig.

Az örökös dínomdánom volt a szabadkai nő minden társaságbeli szórakozása, élete, melyben nem csoda, ha virág kelyhére fogadta a más tájak kellemesebben zsongó méheit, gyöngédebb szárnyakon repkedő pillangóit, kik szívéhez és lelkéhez is tudtak szólani.

A férfiak eleme a mulatság, a kártya, a cigány, a mértéktelen borfogyasztás volt, ezeken kívül rájuk nézve nem létezett semmi. Nyílt helyeken, ha asztalához szorult az idegen, a körüljáró nagy iccést szomszédjára kelle üríteni, hogy az tovább adja, s ha a harmadik iccést már nem bírta, — fejéhez vágta, vagy erőszakkal töltötték szájába, s aztán jóízűket kacagtak a szerencsétlenen; aki megszökhetett az szerencsés volt, de aztán, ha más alkalommal közibök került, az elmulasztottat is helyre kelle hozni, s dupla porciót róttak rá.

E dínomdánom passzió a színház megnyitásának öröme, lelkesüléségre egészen a féktelenségig fokozódott; a színház és színészek lőnek a társadalmi élet központjává, ami nem volt csoda, mert abban az időben egy magyar színház létesítése országos dolog volt és büszkén dicsekedhetett vele Szabadka, mert a Bach-korszak alatt első volt a tettben, s fényes példáját nemsokára Miskolc is követte.

A színház megnyitása a karácsonyi ünnepek előtt esvén, mikor Szabadkán a legszélesebb vig élet kezdődik és egész farsang végéig

tart két heti nachkusszal a böjtben, mint ahogy a csokoládénál szokás, — most a színház megnyitásának öröme, ez az ősi szokású evés-ivás is megkétszereződött. Még a nép-osztálybeliek is nagyobb lakomákat ültek mint máskor, mert az idegen nyelvű bunyevác paraszt is színházba, a felső páholyba járt akkor, s ő is színészt vitt polozsájnak a karácsonyi ünnepekre, ami nagy tisztesség, mert a polozsáj két hétig gazda a háznál, ki a víg napokon teljhatalommal rendelkezik a vendégeskedés felől, s az asztalnál ő foglalja el az első helyet, kötelessége lévén egész nap a látogatókat a családi két iccés pohár, vagy serleg karcossal telített nedvét a vendégekre köszöntve fenéig kiüríteni s újra megtöltve, azt sorban jártatni. Ezeken a napokon még a nőknek is áldomásozni kelle, de ők csak apró kis poharakban kóstolgatták a mézes tokajit, édes ménesít, meg az ürmös karlovicit. A víg élet szégyene és büntetése az volt, hogy aki elázott, azt a ház markos szolgálai bevitték a józanító kórházi szobába, mely szalmazsákokkal volt körülrakva, mindegyik mellett egy-egy nagy dézsa víz. Az ilyen rokkant pácienseket aztán két óra múlva fölkereste a társaság hősileg megállott és el nem ázott csoportja s egy kis asztalt — melyen a családi telített két iccés ijesztő memento mori-ja volt — gyászdalok hangoztatása mellett tettek elébök; vagy ki kellett üríteni a serleget, vagy a temetési kórus alatt háromszor megcsókolni az asztalt, mely oly nagy szégyennek tartatott, hogy még a végvonaglásban szenvedők is inkább kiürítették a serleget, mert aki az asztal csokolására kárhoztatott, azt másnap az egész város tudta és nevette, viccelte.

Szentkúti a kolozsvári praxis után még a leghíresebb szabadkai polozsájon is túltett, ő mindenkit leivott a szalmazsákra, s mint valami Bacchus istenség, herculesi fújtatójával (gyomor) hította ki egymás után a legedzettebb polozsájokat is a porondra; jelszava az ivásra, a két iccés szörnyeteg kiürítésére ez volt: „tuli-tuli hop-hop!” s a két icce karcosa egy nyelésre lent volt az ő feneketlen orkuszában!

Megpróbálták a hőst leverni, mert Szabadkára szégyennek tartották, hogy egy idegen származék kifogjon az odavalósikon, de bizony Szentkúti mindegyiket a szalmazsákra „tuli-tuli hop-hopozta!” Hanem a polozsájkodás végén aztán mégis megjárta, mert a szerencsétlen flótás, a háziasszonynak szokott szeretetreméltó szíves vendéglátásából és nyájas előzékenységéből azt ókumlálta ki, hogy e mán több kettőnél, ami egy olyan szegény kórista-féle apa színészt, mint ő megilletne, gondolá hát magában, ki tudja, az ördög nem alszik, hátha belé szeretett az ő színpadi basszusába, mikor a H a z á d n a k r e n d ü l e t l e n ü l - t mélyen kivágta!

Nosza rajta — gondolá magában —, itt csapni kell a levét s valami illedékeset mondani, hogy Török Pista is bámuljon bele.

Éppen táncra kerekedtek, s a háziasszony Szentkúti előtt lejtegetve, odaszól hozzá, hogy: „Hát az én kedves polozsájom nem táncol”? „Dehogynem nagysám” — kiált föl mély basszusából Szentkúti — „falom azt a piciny lábát, tuli-tuli hop-hop” s ezzel lábaihoz vetve magát, a háziasszony tyúkszemén olyat cuppintott, hogy a finom nő egybe belé ájult, amire aztán az egész férfitársaság galléron csípte a fő-fő polozsáj Szentkútit és egy unisono „tuli-tuli hop-hop” kórusal a hóra kilebbezte!

Csupa lakoma, csupa áldomás, örökös vígság és baráti szeretet, lelkesedés között nyílt meg a színház a Két Barcsay című színművel s a szokásos ünnepi toldalékokkal, mint: dicshimnusz, tabló, görögtűz stb.

A közönség mint gyermek a fényes bábunak, úgy örült a pompás színháznak, s a nők a férfiak sok rovását letörölték amiért a színházat fölépítették. Volt egy oázuk, hová rideg magányukból esténként repülhettek, míg emberek szintén háborítlanabbul mulatozhattak, közbe-közbe egy-egy felvonást megtekintvén, a páholyokban nejeiket is meglátogatták, majd szép lassacskán megszerették a színházat és kevesebb időt töltöttek a poharazások közt.

A szabadkai színház valóban a rossz szokások túlságait kevesbítette és a művészet mellett igazán javító intézetté is vált . . .

A Rudics, Antunovics, Mukits, Vojnics családok tündököltek leginkább a színészet fölkarolásában és a színház létesítésében. E fényes, mívelt úri családok, mint megannyi kis fejedelem vetekedtek a színészet kitüntetésében. A színpadon inkább a finom szalon francia művek tetszettek, mint a kothurnusos drámák, s legfőljebb egy-két magyar történeti szomorújárat néztek meg itt is tüntetési passzióból, amelyek más városokban is divatban voltak.

A nézőtér és a színpad díszítményeit, csekély gépezetét Telepi, a Nemzeti Színház híres komikusa készítette. Ő nevezetes színpadi festő volt, az e tekintetben híres német festőkkel is kiállotta a versenyt: dekorációin még mai elkopottságukban is meglátszik a mester keze és szolidága is, mely nem sajnálta és nem dugta zsebre a drága enyv árát, nem paccolt, hanem szépet és tartósat készített.

Néhányszor föl is lépett az új színház megnyitó és első előadásában. Remek Prospektusát a Londoni koldusokban Szabadkán is előadta. Nemcsak a színház díszes kiállításáért, de egyszerű s túlzásoktól mentes komikai művészetéért is ovációkkal halmozták el, s kitüntetésekkel, ajándékokkal bocsátották vissza Pestre.

A magyar színészet egyik, tán legnagyobb halhatatlanja, Szentpétery is ott volt a színház megnyitásán és háromheti vendéjátéki ciklust adott. Szentpéteryt a szabadkai közönség bálványozta, ő univerzális nagybácsi volt a színpadon kívül is, kit szeretettel ölelt, összevissza csókolott asszony, leány, gyermek és mindenki.

Olyan volt ő az életben, mint azok, kiket a színpadon oly bámulatos művészettel egyénített: csupa jóság, kedvesség, szeretetre méltó apa és csókolni való nagybácsi, a reményvesztett szerelmesek pártfogója, a szülői szigorú és haragnak villámhárítója, a gyermeki pajkosságoknak elsímítője, a családnak vidámítója, minden beborulásnak kiderítője — szóval a házi jó istenség képviselője.

Írókat, színészeket bátorított, pártfogolt, elősegített, drámai irodalmat nevelt, addig-addig javította, kasztrálta a fiatal, tehetséges írók egy-egy művét, amíg végre is bevált a színpadra és sikerrel adatott.

Így tett a fiatal színészekkel is; ha provinciális vendégszereplései között egy tehetségest talált, fölvitte Pestre, ambíciót öntött belé, kiartásra és törekvésre buzdította.

Lángesze minden szerepet gyorsan felfogott, s még a nem szakmájába vágó szerepek egyéni vonásait, karakterét is meg tudta szabni, mely után író és színész egyformán, mint valami járt úton, könnyebben haladhatott.

Lelke örömtől repesett, ha a színpadnak egy-egy író, egy-egy művész succrescentiát nyerhetett meg, vagy fejleszthetett.

Az előadó művészet minden hatalma összpontosult benne és két műfajnak tökéletes, nagy művésze volt, ti. a drámai apák és a pedant komikumok — kedélyes nagybácsik szerepében. De azért a válfajokban, a genre-ben, az apróbb tipikus szerepekben is jeleskedett, sőt odahaza szobájában egy-egy jelenést eljátszott az olvadozó szerelmesekből, a hősökől, a szeleverdi ifjoncokból és minden a színpadon előforduló bármely szerepekből is, mikor az illető előadók bekopogtattak nála, hogy mutatná meg, miként kell venni (játszani, előadni) egyik-másik újabb szerepüket.

Ő volt a m e s t e r a szó legmagasabb értelmében, a magyar színészet nagy mestere, kinek számtalan színdarabíró előadási, színészi sikere köszönhető, ki nagyban elősegítette a magyar színirodalom és színészet haladását, az eredeti művekből álló repertoirt, az országos színházak nemzeti jellegét.

Szigeti, Czakó, Hegedűs, ör. Lendvay, Barta, László, FánCSI és mindannyian, még a nők is éltek az ő tanácsával.

Nem volt tudományosan képzett ember, de lángeszével és különösen finom műérzékével túltett minden esztétán, minden előadó meszeren; ilyen volt játéka is, tele finomsággal, értelemmel, plasztikus

kifejezéssel, kedélybeli közvetlenséggel s a legapróbb dolgoknak is világos kiemelésével; nemcsak játszotta, de magyarázta is szerepeit; Szentpétery a lelkiállapotok mélyen rejtett helyzeteit, átmeneteit mimikájával úgy tudta rajzolni, festeni, hogy azok némán is beszéltek; ami más előadónál elveszett, őnála az jelentőssé vált.

Parodisztikus vonásokat sohasem használt, nem szedte az utcáról a karikatúrákat, az olcsó dicsőséget, a mindenben használt örökös fakszlikat, (külsőségbeli színpadi fogások) nem erőszakoskodott a minden áron való megnevetetés és taps kicsikarására, melyeket szégyennek tartott, és üres, élehetetlenkedő, művészietlen közönséges színészkedésnek, hisztrioskodásnak bélyegzett, a színpad nagyszerű fogalmát és magasabb jelentőségét undokító, profanáló olyan szármalmas vergődésnek, mint a vízbe fuldokló kapkodása a szalmaszálhoz — hogy a színpadon, a művészet örve alatt ezt meghamisítva élhessen ő is könnyűszerrel.

A művészetet komolyan vette, fenségében mélyen tisztelte, s végtelen kényes, büszke volt a színpadra, nemcsak a maga, de mások művészetére is. Ebbeli kényességét odáig vitte, hogy például Szigligeti Cigányában úgy öltözött s úgy vette az öreg Zsiga szerepét, hogy vajdának is beillett volna. Mindig és mindenben finom, diszkrét volt, de ami legfőbb, jellegzetes és stílszerű — hangban, gesztikulációban, játékban, öltözködésben, maszkirozásban, mozgásban, mindig különböző és külsőleg-belsőleg az, ami a szerepben, a költő intenciójában (sokszor ezt is meghaladva) letéve volt; ez mind összhangzó, kerekded eggyé vált nála, s azért bámulták a bécsi nagy művészek is Szentpétery művészetét, mert minden szerepében végtelen kimagasló, harmonikusan egységes volt.

Szentpétery művésze a diszkrétebb játékokra vezette a magyar színészetet, ebben ő a nagy reformátor; francia, Théâtre Français-féle művész volt a magyar talajon, pedig fogalommal sem bírt azok nagyságáról, művészetéről: ő már pályája kezdetén ott állott az előadás

nemességében és ízlésében, ahol a francia művészet; legalább félszázaddal megelőzte korát a magyar színészet végtelen javára, előnyére!

Ha nagy színészeink közül valakiket szobor illet — minthogy illet is — Szentpétery az első, mert ő volt a mester, ő volt a magyar színpadi művészet reformátora, amellelt legtökéletesebb előadóművésze is!

Az ő Falstaff Jankója Menenius Agrippájával együtt átszállott Szigeti Józsefre, csakhogy Szentpétery plasztikusabb kifejezései némileg elmosódottabbak Szigetinél. Szentpétery Jankója mélyebben járt a kedély forrásában és bővebb bugyogással közvetlenebbül is ömlött belőle Shakespeare csapongó humora. Komolyabb, rátartibb hencegéssel is vette Falstaff hazudozásait, melyekkel igazán hősködött, mintha csak maga is valónak hitte volna fillentéseit s nem tréfát, hanem lovagi virtust játszott. Nagy szcénája Henrikkel a kocsmában művészeti remek volt; mennyi szín és apró vonás cikázott át az arcon, az apró szemeken a szók kíséretében; mennyi jelentős beszéd, csak egy-egy tekintet a szó nélkül való kifejezésekben, egy pillantás, egy mozdulat — egész lelkiállapotbeli játék volt és valamenyny jelentőségteljes érvényre jutott. Szentpétery művészete oly varázserővel bírt, hogy úgyszólván: Falstaffjában is imponált.

Az utolsó nagy szcénában a Hamlet-szerű tragikomikus meditálásban, mely Falstaffnak csúcspontja, Szentpéteryvel méltóan osztozik Szigeti nagy művészete is, és teljes oly magasan áll!

Szentpétery abban is nagy mester volt, hogy kifogyhatlan tárházából végtelen eszközökkel rendelkezett, melyeknek erejével minden szerepben különböző alakítást adott; még az apró vonásokat is különválasztotta egymástól és szigorú pontossággal, figyelemmel rakta össze, s mintegy kész sorrendből szedte elő, mikor dús invenciójával külön-külön mindeniket a maga helyén alkalmazta.

Mily méltóságos volt Menenius Agrippában! Mennyire kedélyes és maróan gúnyos a néppel. Mily gyöngéd Volumnia háza, s mily szerető

apai Coriolán iránt! Volumnia tragikumában Coriolán száműzetése után, mily résztvevő a Volumnia és Virgilia fájdalmában, majd kedélyeskedve vigasztaló, mintegy férjet, fiút, apát helyettesítő oltalom! És a volszok táborában, mikor Coriolan lesújtó „vissza”-szava Meneniust villámként találja, majd mikor ott hagyatva, a volsz öröknek gúnyolódására a lesújtott szív fagyos keserűségével válaszol, s hirtelen fölmagasztosulva, igazi római patricius fönséggel parancsol magának utat nyitni az egy „vissza” szóval, melyre a durva harci örök megrettenve tágulnak előtte!

Schmidt Krisztián az Örökségben, Grittiben Czibak, Ármány és szerelemben az öreg Miller muzsikus, Zách Felicián, Bánk bánban a tehetetlen Mihál stb. megannyi kimagasló drámai alkotások hirdették szívet facsaró, szemet áztató művészetét!

Lear királyban Glostere, Lear és Kent szerepéhez magasodott, és csak ő magyarázta meg, csak ő tudta Glosterben világosan előtérbe állítani Shakespeare-nek e nagyszerű tragédiájában a Lear és Gloster család közt való ellentétesen fölállított intencióját, és a tragédia ketős meséjét.

A vígjáték terén a színművészet netovábbját érte el s mutatta minden alakításában. Hogyan beillett az ő pulyka marquisja Don Caesar drámai keretébe!? Mennyi grandezza a komikumban?!

Semmi bajazzói, piaci Paprika-Jancsiság, — udvari nevetséges alak és nem a pájzlik undorító torzképe.

A Bácsi című gyöngé vígjátékot nemcsak hogy fenntartotta a műsoron, de mindenütt többször előadva és ismételve nagy jövedelmeket is csinált vele. Szentpétery jön — mondák — látni fogjuk a Bácsi vígjátékban is, és az ifjúság, a lányok, gyermekek, az öregek siettek a színházba!

A Veszedelmes nagynéne vígjátékban is egy nagybácsit adott és mily távolság, mily különbség a két szerep alakításában! Ez a nagybácsi, öccse után a fővárosba jön, hogy kiragadja egy színésznővel

űzött kalandjából, a színésznő, nagynéne alakot ölt s így fogadja szerelmesének nagybátyját; mint öreg is hódító-bájoló tud lenni, s a nagybácsi, szemrehányások helyett udvarló lesz, beleszeret a nagynénebe és nem ellenzi többé az öccse szerelmét, sőt a házasságba is beléegyezik, gondolván, hogy ő meg majd a nagynénét veszi el. Mily élethű vonásokkal rajzolta a szerelmes vén embert, mily találó színekkel festette a szerelmet valló bácsi zavarát, második gyermekeskedő pírját, naiv vergődését a nagynéne hálójában, majd egész a szenvedélyig csigázott szerelem hevét, midőn az utcán az édességet áruló gyereket titokteljesen magához inti és félre vezetve mintegy a gyerek előtt is szégyenkedő titkolódzással, nagy fontossággal kérdezi: „Van-e nagynéne édességed?” . . .

Hát a Három ara egy helyett vígjáték agglégényében a többtől mily különálló alakot teremtett?!

A lelkiállapotok és helyzetek benső fokozatát senki sem tudta oly egyenletes átmenetekkel föl és le vezetni, kiemelni, a szüneteket teljesen betöltő mimikával, úgyszólván némán is beszéltetni; az ő arcával olvasni lehetett a közönségnek, a művészi arcjáték világos betűi ülték azon, a költő eszménye, a színész invenciója, alkotó ereje, együtt és összhangban nyilatkozott Szentpétery nagy szellemének tükrén. Mikor a három agglégény boldog nőtlenségében a kedves, kényelmes és semmi által sem háborgatott élet paradicsomát legjobban élvezi, és mind a három újra meg újra erősen fogadkozik, hogy örökké így lesz, hogy örökké együtt maradnak, hogy egyik sem házasodik meg soha, — azonban nemsokára egyenként oda hagyják Szentpétery agglégényét és megházasodnak, végre a pompás koszt és szállásadó özvegy is, ki még helyre egy asszony, fölmondja a jó leveseket, mert férjhez menő leányával el akar távozni, — ekkor Szentpétery oly virtuozitással csinált egy magánjelenetet, amilyenhez hasonló alig volt a színpadon, megtörtént s nem egyszer, hogy ezt a jelenetet ismételtették vele, pedig az egész csupán néhány szóbul állott. Konyá-

riné hozzá jött, hogy a kosztot fölmondja, s előadta, hogy leányát, ki a másik agglegényhez megy nőül, a városba kíséri s vele fog lakni, amíg ott talán valami tisztos férfiú őt is nőül nem veszi. Szentpétery agglegénye előbb kínos vergődésben nyilatkozott, majd haraggal járta be a színt s rettentő kemény elhatározással, hogy „ám jól van, hadd menjenek”, távozni engedte Konyárinét. Itt kezdődött aztán az ő csodálatos invenciója, játéka, a gyomor és ész harca egymással! Mint gyötrő kínos tor nyomai voltak láthatók arcán.

Konyáriné pompás konyhájának jóízű falatjai, finomabbnál-finomabb fogásai és páratlan levesei, hogy hát az ő távoztával ennek mind vége lesz, s mi történik akkor?!

„Enni vagy nem enni” meditált ő is, de-hogy enni? jól-e avagy rosszul?! Ez bántotta, zavarta gyomorbéli eddig való nyugalmit, boldogságát, s az ész nyakon csípve, a kertben már messze távozó Konyáriné után kiáltott: „Konyáriné!” — szólott — még az ész túlsúlyban lévő komoly hangján, és elkezdé az asszonyt kapacitálni; de Konyáriné megmaradt kemény elhatározása mellett, hogy nem ad többé kosztot. Most újra más és más vonásokkal láttatta, hogy mint süllyed el lassanként az ész a gyomor molochjába s most már a gyomorbéli túlsúlyra vergődő vidám hangon szólította vissza „Ko-nyáriné” az első szótagot kedélyesen kiemelvén. De Konyáriné nem jött a hívó szóra és a gyomor hirtelen elnyelte az egész ész, úrrá lett benne, s az előbb kínosan barázdált arc mind fokozatosabban derülni kezdett, s közbe-közbe mindig kedélyesebben, az első szótagot jobban és jobban megnyomva és édesebben hangoztatván a Ko-nyáriné hívószót, melyek alatt magát igazgatva, körül is tekintgetve, hogy olyan gyerek-e még, aki vállalkozhatik a házasságra, meg-meg kényes biztatással maga iránt mind fürgébb léptekkel járta be a színt, végre, minthogy Konyáriné a három hívó kakasszóra sem tért vissza, egy erős határozó és az első szótagot még keményebben megnyomó Ko-nyáriné édes mosolygós vidám arcal, balkezével kis bajszán legé-

nyesen egyet pödörve, jobbkeze két ujjával nagyot csattintva utána lépegett az asszonynak és mindenki tudta, hogy Konyárinét megy nőül kérni!

Mindezen nagyszámú alkotásai között mint megannyi ékes csecsebecsék tündököltek apróbb alakításai, genre rajzolásai. A Két pisztolyban Báró Szirtfoki csekély szerepéből is érdekes alakot tudott csinálni; az általa magyarosított Rokkant huszár, vagy Tündérlak magyarhonban, az ő Vámházi generálisáért Marcsa és Gyuri nélkül is érdekes darabjává lön a színpadnak.

A Csikós táblabírója, a cinkotai kántor, a jókedvű múzsának egy-egy csillogó gyöngye volt. Violában a „száz pálcát” osztogató Nyúzó szolgabíró bár kis szerep, de Szentpétery alakításában ecsetre-vésőre volt volna méltó. Bámulatos, hogy Violában nem inkább ezt játszotta a derék szerző — s hogy nem a Szentpétery találó, korhű, jellegzetes maszkkal és öltözködéssel, hagyományos játékkal adják Nyúzót, hanem a Bach-korszakbeli szolgabírák maszkjával, az úgynevezett zsandáros bajusszal s pofaszakállal, melytől a Nyúzó-féle szolgabírók és pecsovics táblabírák oly távol esnek, mint a magyar huszár a német zsandártól.

A Théâtre Français nagyságának egyik alapja, híres művészeinek hagyományos játéka, melyet a jeles utódok tisztelettel követnek; megpróbáltak ott is eltérni a hagyományos játéktól, de minden ily kísérletet maga a közönség vert vissza.

Különösen Racine, Corneille, a nagy Molière műveinek előadásait származtatják le nemzedékről nemzedékre oly hagyományos játékkal, melynél jobbat egy kísérlettevő sem tudott még eddig produkálni.

Annyival inkább sajnálható, ha egy ily magára szorított kis nemzet színész-nemzedéke ignorálja nagy elődjeit, azon jeleseit, kiknek művészete, ha nem magyarok voltak volna, az egész művelt világot besugárolja vala; — így nem fog erősödni a magyar színművészet,

melynek sokkal inkább szüksége van, mint a nagy és mívelt franciákra arra, hogy színművészete nemzeti jellegét megőrizze. Nagy jeleseink elsősorban is magyar színművészek voltak s csak azután az egyetemességé! Így kellene ma is, és méginkább virágozni hazai színeszetünknek! Hajh — de valamint az őserkölcsoktől elfordulánk, úgy színművészetünk is rátapos a nagy ősök sírjára, kik onnan a mélyből ma is fényesebben világítanak föl, mint a fentjárók halvány pislogásai, kik eredetit, nagyot önmaguktól nem bírván alkotni, inkább idegen istenekhez fordulnak, mintsem a hazai, a vérbeliectől kölcsönöznének lángokat!

Csodálatos gyöngesség! Az idegenre nem, a hazaira féltékeny és irigy, még ha a sírból is világít neki! Így, ezen úton eljutunk még odáig is, hogy éppen a hazai színészekről kezdeményezve, hamarabb ékesítik majd a színházak csarnokait az idegen nagy művészek mellszobrai, képei, mint az idegen művészeknél legalábbis egy fejjel magasabb nagy jeleseinké!

Szentpétery művészete a bölcsek köve volt, csak szánalomra méltó az, aki ebből nem akar magának részt tartani, vagy tartván, titkolja és másoknak nem juttat belőle, mert csak ő akar abból élőködni! Ez az! És inkább vesszen, pusztuljon — gondolja az ilyen — a színművészet, hulljon minden nagyság vele együtt a sírba, mintsem a nagyot a maga egészében hagyományozza a következő élőknek, kiket még azért is irigyel, hogy őket túl nem élheti! Ezek félnek Szentpétery alkotásait egészben magukba önteni, nehogy a még élő tanúk ráismerjenek, tehát inkább meghamisítják, és mert ki nem kerülhetik egyes vonásokat használnak és alkalmaznak csupán, hogy hatást csináljanak! Pedig jobb volna, — s bizony, az oly tökéletes művészet mint a Szentpéteryé, nem derogálhat senkinek —, ha az ő teljesen kimerített alkotásait igyekeznének nem utánzás, de tiszta mintaképgyanánt venni és követni. Nagy szolgálatot tennének ezzel is a színművészetünknek, s ha már igen helyesen divatba hozták a régi mű-

sor fölelevenítését, elő kellene venni néhányat a Szentpétery remek alkotásaiból s ezt annál sikerültebben lehetne ma még színpadra vinni, mert Szigeti József teljes erejében és fényében ragyog a magyar színművészet egén, ki a Szentpétery műveiben, bácsijaiban és táblabíráiban megannyi dús levéllel szaporítani babérjait, és a jelen nemzedéknek annál több élvezetes estvét szerezne.

Ott van például a Veszedelmes nagynéne vígjáték, mely remek ensemble volna a címszerepben Prielle Cornéliával, a nagybácsiban Szigeti Józseffel, Bolczman szerepében Ujházival. És ugyanígy a magyarosított Három ara egy helyett vígjáték is, Helvey Laurával, Szathmárinéval, Szigeti Józseffel, Felekivel és Nádaival. Ezek sem gyarlóbb művek azoknál, melyeket ma föleleveníteni kezdenek, de sőt azon előnnyel bírnak, hogy jeles művészeinknek megjátszható szerepök van mindenikben és művészi alkotásra volna alkalmuk. De van még több ezekhez hasonló!

Szentpétery vendégjátékai a fent említett műsorral Szabadkán valóságos eseménnyé váltak, különben is teli házak előtt folyt az előadások, de Szentpétery fölléptekor a nézőtér minden zuga megtelt és a páholyokban is egymás hátán ült, állott a közönség.

Hatása rendkívüli volt és a közönség minden rétegébe eljutott; még a dúsgazdag bunyevác paraszt is estélyt adott a tiszteletére és lovas bandériummal, fölcifrázott pompás lovas szekerekkel vitte ki a nagybácsik és táblabírák e páratlan személyesítőjét a távol utcákba; egész lakodalmi menetet és ünnepet csaptak neki, koszorúzták, szalagozták s csak neki engedték el a kétéccés kiürítését!

Szentpétery után Komlósi Ida, majd Bulyovszkiné jött hosszabb vendégjátéki ciklusra, s bár mind a két vendég és a társulat primadonnája Felekiné is majd mindazon egy művekben léptek föl, mégis örökös teli házak voltak, akkor még nem pusztán a színdarabokban gyönyörködtek csak, hanem nagy figyelemmel és élvezettel nézték a

különböző művészi alkotásokat, mint a színművészet e legnagyobb s legtöbb műélvét nyújtó remekléseit.

A koszorúkon értékes ajándékokon kívül a távozó vendégek ládáit, szekerét megrakták mindenféle elemózsiával is, sonkákkal, füstölt oldalasokkal, kolbászszalakkal, befőttekkel és lekvárokkal. Bulyovszkinénak egész éléskamrát ürítettek ki és két szekér tömött ládákkal vitte utána a felséges füstölt disznóságokat és szalonna oldalokat.

A Latabár vékony gázsiján elsóványodott társulat is hízásnak indult Szabadkán, még Török Pista zörgő csontjai is megizmosodtak, Szentkúti a saison végén annyira elhájjasodott s olyan piros tokája lett, hogy csak csendes hangokon tudta már bőfögtetni a tuli-tuli hop-hoppokat, s aztán mindjárt elaludt rá.

1857

EGRESSY GÁBOR EMLÉKIRATAIBÓL

A színházi statisztikában immár Szabadka város is helyet foglalván: a színeszet krónikáját is gyarapítja évről évre. Minthogy éppen onnan jövök: idei krónikájából jegyzek ide némely adatokat.

Szabadkának rendes színháza van, mely három év előtt készült el, csendesesen, de díszesen. Szabadka nem jajveszékelt, nem vajúdott évtizedeken át, nem hívta segélyül az alvilágot, hogy egy szerény színházat létrehozson. Szabadka úgy tőn, mint az igaz érzelem, mely nem beszél nagy szájjal, hanem cselekszik nagy lélekkel.

Való, hogy Szabadkán az ily eszme, szerencsésebb körülményekkel is találkozik, mint sok más helyütt. Szabadkának 50 ezer lakója van, . . . mind földesúr; birtokosa egy Kanaánnak. A város és lakossága, 14, mondd: tizennégy négyzet mérföldet bír. E várost az ipar, kereskedés és a ferde civilizáció, még nem tette szívtelenül önzővé: s romlatlan . . . jelleméből bizonynal a vasút sem fogja kivetkőztetni soha.

Ismerek ugyan az alföldön roppant magyar városokat, éppen ily gazdagokat, és talán még népesebbeket, mint Szabadka. Kérdés: miért nincs mégis ama roppant magyar városoknak színházuk mind- eddig? Mi hiányzik ott, hol... pénz is van?... „Ebben valami természetfölötti fekszik: ha a „filozófia kitalálhatná!” — mondaná Hamlet.

Szabadka városa egy nagy vendégfogadót építtetett, s abba egyúttal tánctermet és színházat is. Miért ne tehetne így minden magyar város? Vagy talán kevésbé tartozik az ember szükségéhez a színház, mint a táncterem? E színház, melyről írok, akár véletlenül, akár tudományos számítás következtében, oly sajtásággal bír, mellyel kevés színház dicsekedhetik a római birodalom elpusztulása óta. Nézőtermének példátlanul jó hallása van (acustica). E színpadról fél- annyi fizikai erővel, tíz akkora mértékben lehet hatni, mint például a pesti vagy kolozsvári színpadról, hol a termek kétségbeejtőleg süketek, kivált ha telve vannak.

Ily jó hallásúnak csupán a müncheni színházat találtam; alkalmasint azért, mert nyílt páholyai vannak, üregek nélkül. Oldalrekeszté- kei csak olyan magasak, mint elől a könyöklőjük. A szabadkai pá- holyok szintúgy igen nyíltak, azaz: inkább szélesek, mint mélyek; míg a pestiek megfordítva: inkább mélyek, mint szélesek, s így vég- képen benyelik a hangot, ahelyett, hogy visszhangzanak. Emellett Pesten a színpadra szolgáló folyosók és zezugok, megannyi hang- tolvajok. A szabadkai színpad falain nincsenek ily tolvajcsatornák és szellentűk, melyek míg egyfelől a betegséget hozzánk bebocsátják, lég-huzam képében, addig másfelől lelkünk darabjait, „a tragikai múzsa koronájának gyémántját”, a hangot, szélnek eresztik haszon- talanul.

Az idén nem pártolják a szabadkai színházat átalán véve amaz élénk részvéttel, melyről e közönség az előbbi két évben híressé lön.

Pártfogás, részvét! szerencsétlen szavak! Jaj a színháznak, mely-

nek élete örökké e koldus szavaktól függ. A színháznak érdekelnie, vonzania kell; nem kegyelemből élnie, hanem érdem után; drága kincseket olcsón árulnia; szóval: oly életszükséggé válnia, mint a mindennapi kenyér.

A szabadkai színház még igen fiatal arra nézve, hogy látogatása szokássá válhatott legyen, hogy magának állandó közönséget teremthetett volna; ehhez a legjelesebb vállalkozó erők és legjobb műkezelés mellett is idő kell. De más felől az is tagadhatatlan, hogy az eszme s az eszményi szép, jó, nemes és igaz, a nagy tömegnél mindennapi szükséggé soha sem válik. Szomjazik ugyan a nép Schillerre (csak hogy nem a költőre) hétköznapi is; hanem az ígért jó hársárnaponként fogja szomjazni rendesen. Innen van, hogy a színészet fája, bármily életrevaló lett legyen az, még sehol és soha nem erősödött meg annyira, hogy minden külső segély nélkül megállhatott, s a szélvésszel dacolhatott volna.

Az igazság tehát középben van.

A színészetet föl kell menteni a mindennapi gondjaitól, azért, hogy magasabb hivatásának háborítlanul élhessen; függetlenné kell tenni sorsát a közönség jó vagy rossz szeszélyeitől, a fényes soirée-ktől szintúgy, mint a fénytelen lakodalmaktól és dalidóktól; a bálaktól és lovardáktól; az esőtől, sártól, jégveréstől, a jó vagy rossz terméstől, ennek jó vagy rossz piaci keletétől; szóval: községileg kell azt biztosítani, egyszer mindenkorra, egy nagylelkűen hazafias alapítvánnyal.

Ez pedig nem tartozik a lehetetlenségek közé ott, hol a község kimeríthetetlen forrásokkal rendelkezik, mint Szabadka is; és ott, hol legfőlebb 3000 forint összes évi segélynek megfelelő tőkéről van szó.

Hanem az igazság másik oldala viszont abban áll, hogy a színészet, azaz: ennek képviselte is méltó legyen közintézeti hivatásához; ezt pedig úgy lehet elérni, hogyha a községi biztosítás élvezhetése szintoly célszerű, mint szigorú föltételekhez lesz kötve.

Úgy vagyok meggyőződve, hogy bármily nagy legyen a sár ilyen

lány télben Szabadkán, azért e nemes közönség addig sem fogja színészetét sárban hagyni, míg az imént említett örök alapítvány a szép reményből még szebb valósággá változik. Kezességet látok erre nézve azon hő részvétben is, mellyel a helybeli színészet javára rendezett bál találkozott. Kezeskedik efelől azon körülmény, hogy nem találkoztam e városban oly egyéniséggel, ki méltánylással ne nyilatkozott volna Havi és Hegedűs uraknak a színigazgatásban és műkezelésben tanúsított szakképességéről, becsületességéről s önzéstelen buzgalmáról; valamint e helyes tapintattal szervezett színésztársulat sokoldalúságáról, tagjainak műszorgalmáról, komoly köteleességérzetéről és magatartásáról. Örülök, hogy e véleménnyel én is egyesíthetem a magamét.

Nem tudom, nem követek-e el ügyetlenséget, ha kibeszélem, hogy Szabadkán jelenleg egy társulat van alakulóban, mely a színházat bérbevenni s fenntartásáról gondoskodni szándékszik; mit akkép gondol eszközölhetőnek, ha bizonyos számú nézőhelyre jognélküli bérlőket szerez.

Ez ideális helyek bérlői aztán, mint akik tisztán csak áldoznak, joggal bírnának a színügyek vezetésére bizonyos befolyást gyakorolhatni.

Megvallom, azért hozom ezt itt elő, hogy óvás gyanánt ismételve megjegyezzem ama régi igazságot, hogy „sok szakács elsózta az ételt.”

Világosan szólva, én semmi esetre sem tartom tanácsosnak, hogy e bérlő és pártfogó társulat a színház igazgatását és a műkezelést közvetlenül maga vegye kezébe.

A közvetlen színigazgatás joga, több személy közt megosztva: valóságos Eris almája.

A színháztörténet bizonyítja, hogy az ily comiték még mindig és mindenütt megbuktatták azon színügyet, melyet közös hatalommal kezeltek.

Hanem ez vidéki színházaknál különben is inpracticus dolog. A haszonbérló, vagy pártfogó társulatnak könyv-, jelmez- és kellék-tárral, szóval fundus instructussal kellene bírnia ahhoz, hogy a színházat közvetlenül igazgathassa; továbbá egy avatott szakembert tartania, ki a tulajdonosok érdekeire s beruházott kellékeire fölügyeljen, s a színésztársulat működését vezesse. De még ekkor is ezerféle kijátszásoknak volna kitéve a domestice igazgató comité, mint amelynek tagjai a színészet szövevényeiben egészen járatlanok.

Constatírozzuk tehát a viszonyt, egyszerűen, természetesen.

A haszonbérló, vagy ha tetszik pártfogó társulat (mint előadni szerencsém volt) kinevezni képviselőjét, — legyen az intendans, vagy comité. Ez köt szerződést egy rendes színigazgatóval, kinek fundus instructusa van, azaz: szakképessége, társulata és mindenféle kelléke.

Így igen természetes, hogy az intendans vagy comité semmi egyéb, mint szerződőfél, a színigazgatóval mint szakemberrel szemben. Szerződőfelek közt pedig csupán a közösen megállapított jog és kötelesség érvényesítéséről lehet szó, nem pedig valami hatalom gyakorlatáról.

Eszerint az intendansnak, vagy comiténak más tennivalója nincs, mint a helybeli pártfogó testület jogaira felügyelni, s a közönség érdekei felett őrködni szemközt a színigazgatóval, kivel folytonos érintkezésben is lehet.

A szerződésnek illetőleg színészeti végrehajtásáról a színigazgató természetesen felelős a pártfogók képviselőjének, legyen ez egy intendans vagy comité. Ámde viszont a felelősség fogalma azt hozza magával, hogy a végrehajtó szerepébe senki se avatkozzék.

Említeném azt is, hogy midőn az intendans, vagy a comité elnöke valamely színigazgatóval szerződik: e szerződésben a helybeli biztosság élvezetét a lehető legszigorúbb föltételekhez lesz szükség kötnie.

E föltételek szerkesztőjének a leglelkiismeretlenebb színigazgatót kell szem előtt tartania, mint olyat, kinek kezében az úgy minden

órán kockán áll; mint olyat, kit nem lehet eléggé körülírni kötelezettséggel; ki mennyet-földet szokott ígérni, hogy egy kövér állomást megkaphasson, melyet azonban pusztán prédának tekint; ki az ily alkalmat nem arra igyekszik fölhasználni, hogy szellemi vonzerőkkel kösse le s állandósítsa a színháznak azon közönségét, melyet ilyenkor az újság ingere nagy számmal szokott becsődíteni, hanem hogy e közönséget kizsákmányolja, nyegle, nyomorult eszközökkel; kinek nem arra van gondja egész évszakon át: mikép lehessen a játékrendet a legjelesebb művekkel ellátni, s ezeket becsülettel kiállítani, továbbá: hogy van-e a társulatban rend, betanulták-e a szerepeket, pontos-e az előadás, nincs-e zavar, botrány, belül és kívül; hanem akinek minden szaktudománya oda megy ki, hogy szemmérték után kitalálja, hány belépti jegy kelt el ma este, s mennyi a bevétel; mennyit hoz be ez vagy ama silány darab, ha ilyen vagy amolyan hazug, csábító címet adunk neki; továbbá hova megyünk mulatni ma és holnap stb.; ki végre nem eszmél arra, hogy maga alatt vágja a fát akkor, midőn rossz darabjaival s még nyomorúbb előadásaival a legjobb akaratú közönséget is agyonkínozza és untatja, annyira, hogy becsületes utódainak évekig sem sikerül az eljátszott hitelt helyrehozni, s a megmerevült közönytörséget a meleg érdekelttség állapotára visszaengesztelni.

Az ily színigazgatók ellenében a színháztulajdonosok vagy biztosító-egyletek föltételei nem lehetnek eléggé részletesek és óvatosak.

E föltételek jól teszik, ha nemcsak a színésztársulat tagjainak számát és minőségét határozzák meg, s ha nemcsak a könyv-, ruha- és kelléktár egyes darabjait írják körül, hanem a színházi rendtartásra s a színházi törvények foganatosítására is tüzetesen kiterjeszkednek. Mert csakugyan ideje már, hogy a vidéki színigazgatók nagyobb része ne mindig rontson, hanem valahára építsen is valamit.

Hanem most hagyjuk el a komoly tárgyat, hogy a vidorabbak emlékének is juttassunk egy kis helyet. A többek közt alkalmam volt

itt az alföldi életnek oly oldalával ismerkedni meg, mellyel eddig ily közelben nem találkoztam. Csárdai dalidóban voltam; láttam itt a puszták fiait, a pásztorféléket, egész csárdai eredetiségökben. Hallottam dalaikat, melyek szövege, megannyi gyönyörű románc a puszták lakóinak életéből, megannyi gyöngye a népköltészetnek; dallamai egyszerűen bájosak, elragadóak. Hol terem e sok gyönyörű dal? ki ad rythmust a bojtárok eme vadregényes kalandjainak?

Kettő közülük muzsikált, a többi táncre kerekedett. Az egyik tamburán játszott, a másik valóságos nádsípon. A magyar tambura hosszú négyszögű fa, belől üres, dróthúrjai vannak, miket lúdtollal szokás pengetni. A ráctambura ettől csak abban különbözik, hogy mandolin alakja van, s kézbe fogva játszanak rajta, mint a gitáron. A nádsíp olyan mint a piccolo, oldalt fújnak bele mint a fuvolába, s a pásztorok maguk készítik kis ujjnyi vastagságú nádból. Hangja meglepőleg erős és kellemes. A zongorában nincs több hangváltozat, mint amennyit e hat lyukú kis műszerből ügyes mestere elő tudott hozni.

A boglyakemence mellett egy barna cimbalmos gunnyasztott; rákerült a sor erre is. Előidézték a pásztornöket, s ezek danáját kellett kísérenie cimbalmaival. Mint Bunkó és Boka Károly szokták játszani a régi lassú magyarokat, a rézhúron kezdve; szintúgy e nők is mély hangjaikon danolják bús dalaikat, s valóban mélyen hatnak azokkal az ember lelkébe. Ez alt-hangú női ének igen sajtyszerű: mintha 12—13 éves fiúkat hallanánk dallani. Oly két mezzosopran volt közöttük, hogy ha különben e pórnők arravalók volnának: az operák operájában is drága gyöngyök gyanánt ragyognának.

Részvevő tanúja voltam itt a plébános-iktatási ünnepélynek is. A község választása e részben rendszerint a közszeretet legkitűnőbb tárgyára esvén: ez alkalom a városra nézve valódi örömnép. Ilyenkor az egyházi szertartást nagy ebéd szokta követni, ezt este fényes bál;

ezt pedig három-négy napig tartó dalidó, zeneszó mellett, melyben osztályonként a város egész közönsége részt vesz.

Láttam ez alkalommal a bunyevác nők ünnepi viseletét, a . . . szép magyar mentét, arany paszománttal gazdagon feldíszítve s felöltve.

Láttam a bunyevácok K ó l ó nevű körtáncát. A bulgárok és szerbek Kólójától ez abban különbözik, hogy a lehetőségig megmagyarosodott, azaz: a tánclépések módja és formája, valamint a lejtők tánc-érzése, egészen magyar.

A szabadkaiak . . . vendégszeretetéről sokat beszélhetnek, hanem ezt az illetők szerénysége szintoly kevéssé engedi meg, mint az én gondolkozásom és ízlésem, mely az öndicséretet minden alakban rút-nak és megvetendőnek találja, kivévén a t e t t e k szótlán alakját.

1864

KASSAI VIDOR EMLÉKEZÉSEIBŐL

1864 őszén Sipos Károlyhoz szerződtem egy évre; mint színész, magán- és karénekes (mert ilyen is van ám), havonként 36 frt fizetés, 25 frt előleg (5 forintjával törlesztendő). A téli idényt Szabadkán töltöttük s a karénekléstől felmentett Sipos; de ettől fogva nem is énekeltem többé karban.

A budai Népszínháztól Sipos társulatánál voltak még Szépék (Szép József és Mátray Laura), meg az epedőszemű, gyúszűszájacskaájú énekes lányka; éppen nem volt csoda ha a többire (éppen emiatt) nem is emlékezném, mert az epedőszemű kis kobold nem volt senki más, mint . . . Éppen ezért van nagy okom hálásan emlékezni Szépékre is. (Különösen Szépnére.) Hogy miért, — no mindjárt, mindjárt, ámbár hogy már gyanítható is, de én nem bírom bevallani, (hiszen még csak 36 éve).

Ott volt Siposné, kedvelt társalgási és drámai színésznő. Ott volt Molnár József (hosszú Molnár), magas, szikár, szép, kifejező arcú,

igen tehetséges jellemszínész; ez lett itt mesterem; sajnos hogy folyton nélkülözésekkel küszködve, később elhagyta a pályát és valahol jegyző lett. De sok tehetség megy így semmivé! Vajon mindenütt így van ez, vagy csak nálunk?

Ezen a télen sok mindenféle szerepet össze-vissza játszottam. Sokat tanultam, — nem mondom, hogy eleget. Jutalomjátékomul Molière Fösvényét vettem, melyben Harpagont adtam. Lakásom földes (vagyis padolatlan) szoba volt, és gyakran feltörtem talaját, kivált amikor Harpagon kincskereső nagy jelenetét tanultam; házigazdám (Lepold, nyugalombavonult kötélverő mester) gyakran hallotta a szomszéd szobából és titokban mondogatta: „az a Kassai vagy nagy művész lesz, vagy megbolondul”. Figyelemreméltó megjegyzés egy kötélverőtől; — vajon teljesedett-e? És ha igen, vajon melyik?

Szabadka nagyon mulató város hírében áll még ma is (1900), akkor még inkább az volt; csak nagy fortéllyal tudtam kikerülni a dínomdánomokat, amelyeken az volt a szokás, hogy akinek eszébe jutott (ilyen mindig akadt bőven), egy tálcára helyezett 8—10—12 poharat, teletöltötte borral, a jelenlévő vendégek közül eléje állt valamelyiknek, reáköszöntötte s kiitta mind, ekkor a másiknak folytatni kellett ugyanígy. Én a bort sohasem kedveltem (ma sem iszom) és most 60 éves koromban gyermekmódra szeretem a tejet meg az édességet. No meg a szép nőt is szeretem, — de hiszen ez is csak édesség . . . (amikor nem keserű).

Szabadkán lakott Jámbor Pál (Hiador), gyöngédlelkületű, minden szépért lelkesedő és lelkesítő költő is; érdeklődve buzdított bennünket; darabját is adtuk.

A komikai szerepek gyakran furcsa helyzetbe sodorják annak képviselőit, és az elől nincs menekvés. A komikust kedveli a közönség, de össze szokta cserélni szerepeivel, s ezek miatt nincs semmi tekintélye. Szigeti Józsefnek Vén bakancsos című népszínművében Fritzi szerepét adtam; tetszett nagyon, — kivált a gyermekeknek. Másnap

az utcán haladva, egy hátulgomboló nadrágos kis fiúcska folyton a sarkamban volt, végigkövetett az utcán, hangosan szölogatva: „Fritzi, kis Fritzi! hogy vagy? hová mégy? megállj, ne siess, — mit ebédeltél?” Szeretetből jött, el kellett túrnöm, — de mit is tehettem volna, — hogy a macska rúgja meg! Nem tudtam másként véget vetni, bemenekültem előle a vendéglőbe. Nem bírtam én tekintélyre vergődni soha, szerencsére nem is igen vágytam reá.

Csinos ifjú, majdnem gyermekember jött társulatunkhoz Pestről, (akkor még nem volt Budapest). Megszökött hazuról s fölcsapott közénk. Egy alkalommal szálláson beszélgettünk a jövőről s látom, hogy felveszi az asztalról beretvát és egy lúdtollat kezd vele faricskálni, (akkor még lúdtollal is írtunk). A beretva persze csakhamar kicsorbult. Reá néztem és így szóltam: ha ezen a pályán marad, önből bonviván színész lesz. Ez be is teljesedett. Sose bírta elfelejteni később se, hogy én ezt abból hogyan tudtam megítélni. Hát egyszerűen úgy, mert abból láttam, hogy az élvezetek vonzzák, csak azokat keresi, anélkül, hogy annak következményeivel számot vetne; mulattatta a tollfaragás. Ez az ifjú Földényi Béla, Emilia írónő fia volt, tehetséges, de hamar elbetegesedett, ezért nem fejlődhetett ki. (Nagyon is bonviván lett.) Később a pesti Nemzeti Színházhoz került.

Ugyancsak ezen a télen jött hozzánk szintén Pestről egy másik ifjú, Földényi barátja; ez a szép, nyúlánk termetű, csengő, zengő hangú szőke gyerek. Csakhamar szerepet is kapott s nem győztem bámulni, hogy egészen kezdő létére, hol vette a színpadi nyugalmit (színész nyelven: szemtelenséget), hogy egy ilyen, be se tanult szerepet, (mert nem tudta), oly nyugodtan el tudott mondani, sűgás után. Hát ez meg Nagy Imre volt, később a Nemzeti Színház hősszerelmes művésze, Rómeója.

Érdekessége volt a szabadkai színháznak, hogy minden egyes páholya más-más színű szövettel volt kárpitozva, ezt a színház építése-

kor a páholyok tulajdonosai saját ízlésük szerint maguk díszítették így. Igaz, bíz'a majd elfelejtettem. Itt volt Gyöngyössy Pali bátyánk is, öreg színész a régibb korból. Egyszer valamelyik magyar történelmi darabban megesett vele, hogy fényesen kiöltözve, kicsiny nyírott bajuszkája fölé, szerepéhez méltóan, nagy bajuszt ragasztott. Már a színpadon állt, amikor a színpalak mögül valamelyik kópé kolléga tréfából besúgja neki a színpadra: „Pali bácsi, leesett az egyik bajusza!” Pali bácsi óvatosan egyik kezét arcához viszi, tapogatja, hogy bajuszának melyik fele maradt a helyén, persze rögtön meg is találta, mert mind a két bajusz a helyén volt, azt hitte hát, hogy a másik fele esett le. Hogy félbajuszos ne legyen, ügyesen lekapta kezébe akadt felét, azt hívén, hogy most már egyik fele sincs meg, s így a megmaradt felével nyugodtan átment a színpad tulsó oldalára. A közönség látva a félbajuszos magyart, elkezdett nagyon kacagni. Egyik kolléga a színpalak mellett meglátta Pali bácsi félbajuszos mivoltát, odasúgja neki: „Pali bácsi, leesett az egyik bajusza!”

— Tudom öcsém — szól Pali bácsi —, már levettem a másik felét is, de vajon mit kacagnak olyan nagyon? — Nemigen való már öreg korban színészkedni!

Most pedig sietek Szabadkára, halasztott ígéretemet beváltani. Különcségeim közé tartozott, hogy sohasem szoktam kezet csókolni, — még nőnek sem, — ezt Szépné igen jól tudta; rögtön észrevette hát, amikor egy alkalommal a kis epedőszemű, piszeorrú, gyönyörűszájú kis énekesnőnk előtt lehajolva, annak pici puha kacsóját ajkaimhoz emelvén, ezen szokásomtól eltértem. Régi dolog, hogy az ilyesmit más mindig hamar észreveszi.

Néhány nap múlva így szól Szépné: (Mátray Laura, később Gyöngyössy Jánosné méltóságos asszony, ez a finomlelkű hölgy nagy pártfogóm volt. Ő fedezte fel Kegyes József paraszt-naturalista piktert is, akinek saját festette arcképe a Történelmi Múzeumban van.) „Bravó, jól van Kassai, csak rajta, maga jó fiú, ez pedig kedves szép leány,

csak folytassa!” Elpirultam. De ő biztatott, hogy az neki nagyon tesz és ebben segítségemre lesz. Nem szerettem, hogy így rajtakapott a Pákozdy Jánosságon, de ezen már nem lehetett segíteni.

Szépné ígétét beváltotta, de nekem erről többé egy szót sem szólt, vagy tizenöt évig hallgatott — gyengédségből.

Volt akkor Szabadkán egy (már nem éppen fiatal) ulánus (dsidás) katona karmester, magyarul éppen annyit tudott, mint amennyi haj volt a koponyáján, — az pedig nem volt neki semmi. A karmester különben kedves, derék ember volt. A kislány mamájával nagyon meg tudta értetni, hogy milyen énekesnőt fog majd képezni a kislányból. Meg is kérte, meg is kapta, el is vette, énekesnőt csinált belőle, sőt mivel a jóságnak egyik lényeges alkatrésze, hogy a jó ember csak addig él, amíg másoknak terhére nem válik: néhány év múlva bebizonyította, hogy kiérdemelte a jó epitetont: meghalt.

Mondom, sok idő telt el ezután, amikor Kolozsváron elő mertem hozakodni Szépné előtt az én ügyemmel. Ő — úgymond — megtett mindent érdekemben annakidején Szabadkán, beszélgetett a kislánnyal, hogy az a Kassai milyen derék fiú, abból jó színész lesz, de a kis bohó csak szemet meresztett, mint aki nem érti az egészszet, majd szájacskáját lebiggyesztve, vontatottan csak ennyit mondott: kicsi.

Fájdalom! A kis epedőszemű mindenképpen igazat mondott és bizony ezúttal Pákozdy Jánoson lett volna a sor, hogy ne irígyeljen, Szépnétől (ettől a finom úrnőtől) pedig gyöngédség volt, hogy azt akkor elhallgatta.

Végre pedig: a kis epedőszemű, gyűszűnyi szájú leánya; Kölesi Lujza, — a karmester: Blaha János, — a harmadik, a kicsi persze én voltam. Ebből a leánykából lett aztán az aranyos Blaháné (majd Svoldosné), végre báró Splényi Ödönné, vagy Blaha Lujza.

Siposhoz ugyan egy évre voltam szerződve, de már 1865 tavaszán megbukott. Szabadkán a közönség csak az első 3 hónapon látogatott

bennünket szorgalmasabban; amint a farsang beköszöntött, nem járta a színházat. Sipos bukása nagy zavarba hozta a társulat tagjait, csak engem nem, mert kis örökségem kiségetett; ezt az örökséget, ettől fogva, a vidéki vándorlás deficitjei lassanként el is nyelték.

1864

BLAHA LUJZA ÖNÉLETRAJZÁBÓL

Szabadka, október havában. 1864-ben

... új szerződés után kellett nézni. Így kerültünk Szabadkára. Sipos Károly társulatához. A gázsink itt se nagyobb, de itt már nagyobb szerepekhez jutok és vidámabb az életünk. Nagyobb város, szebb mint Fehérvár; a színház is megtelik gyakrabban, különösen a tiszt urak járnak el gyakorta az előadásokra. Szeretek itt lenni, és a dalos szerepeimet is nagyon szeretem, amelyekből sűrűn juttat a direktor úr. Társaságba is gyakrabban járunk; engemet sokat invitálnak ebédre, ozsonnára; különösen Vojnits Gábrisné, aki már több selyemruhákkal is megprezentelt és Markuliné tekintetes asszony, aki gyakorta kistaféroz, amikor új szerepre készülök. Vojnits Gábrisné szereti a diátrista népet és apróra el kell neki mindig mondanom, miként folyik életünk. Markuliné szép fekete bársony fiúruhát csináltatott a Fortunio dalára, amelyben is Friquet játszám. Fehér selyemharisnyát is kaptam, meg fehér parókát és háromszögletű kalapot. A rollékat Bokor Józseffel tanulom és a Dajka volt eddig itt a legnagyobb sikerem. A tiszt urak mind az én nótámat fütyörésszik, dúdolgatják, hogy: „Harsog a trombita!” Minden hétre új szerep jut. Már a Varázshegedűben, a Lámpafényben is játszottam és most tanulok egy kedves rollét, a Tíz leány, egy férj sem dalosjátékban.

Az előadásokat a katonazenekar kíséri, a dzsidások bandája és az

ő karmesterük, Blaha János úr jön mindig felügyelni, rendben megy-e minden.

Engem mindig fölkeres és minden este elismétli, hogy: „Freulein, muszaj danulni!” Többet nem tud magyarul, én pedig a német szót nem bírom. Így aztán, akit elfog tolmácsnak, azzal üzeni, hogy tanuljak, képezzem ki magamat; mert kár volna tehetségemet elhanyagolni.

Látom, szívéen viseli sorsomat. Egy hét óta elébe sietek esténként és én üdvözlöm őt:

— Guten Abend, Blaha bácsi!

Nevet, megcirógat, aztán megint csak azt mondja, hogy: „Freulein, muszaj danulni!” Sipossal megüzentem neki, hogy tanulnék én szívesen, csak volna, aki tanítson. Bokor József nem foglalkozik velem soha, neki az egész társulattal törődnie kell . . .

1877

KRECSÁNYI IGNÁC FELJEGYZÉSEIBŐL

Éjfél körül csakugyan elhagytuk Szegedet, s a hajnali órákban értünk be Szabadkára.

Rónaszéky a színház épületében levő „Pest városához” címzett vendéglőben vett föl részemre állandó lakást. Pitymallott, mikor nagy fáradtan leheveredtem.

Reggel jókor beállított hozzám Rónaszéky.

Komoly arccal, hidegen fogadtam.

— No, maga ugyan szépen becsapott! Köpönyegemet pár napra odakölcsonzóm, hogy itt tisztességes gúnyában mutatkozzék s azzal viszonozza a szívességemet, hogy magánál tartja. Nekem pedig egy piszkos, büdös bundadarabban kellett ideutaznom . . . De nini, mit látok? . . . Hiszen most is az az én köpönyegemet koszpitolja.

— Azt hát, kedves hertyempertyem gazdám.

— Hogy bátorkodik ezt viselni?

— Hát csak úgy, kedves gazdám, hogy ön csak nem fogja ezt a ruhát magára öltetni! Ezt a köpönyeget már az egész város ismeri. Ha ezt ön most fölveszi, ujjal mutat rá mindenki s azt fogja mondani: „Nézzétek csak, ott megy a szabadkai színigazgató Rónaszéky Guszti köpönyegében. No szép kis direktor, aki a tagjától kölcsönvett ruhában jár!”

Le voltam főzve. Haragom csillapulta után végre megszólaltam:

— Hát én most mit veszek magamra?

— A vendéglőtől alig száz lépésnyire van egy nagy férfiruhaüzlet. Lesz ott hitel, amennyi csak kell. Lemegyek oda. Felhozatok vagy hat öltözet szép, divatos őszi ruhát és téli felöltőt. Válogathat, kedves gazdám, tetszése szerint. Az új ruhában úgy fog kinézni, mint egy dandy vagy mint egy Don Juan.

— Nos, és mi történik a köpönyegemmel? . . .

— Azt már jövőre is én veszem gondozásom alá. Vagy tudja, mit? Legjobb lesz, ha a félegyházi szép napok emlékeül nekem ajándékozza.

— Más baja nincsen?

— Nincsen . . . egyelőre.

— Hogy vinné el magát az ördög. Hát tartsa meg. De egyet kikötök. Hozzám ne jöjjön többé kölcsönért. Egy inggomb nem sok. Anynyit sem adok.

— Dehogy ad, dehogy ad! Tudom én, hogy nem ad! Kivéve, ha majd ismét egy újabb félegyházi szezonba keveredünk.

Így lett az én köpönyegem Rónaszéky tulajdona. Azé a Rónaszékyé, akire a régi színészemzedék — akik őt ismerték — a legmelegebb rokonszenvvel és szeretettel emlékezik. Mert ennek az aranyjelleme embernek — aki immár nyolc év óta súlyos betegen fekszik — a múltban szerzett érdemei hervadhatatlanok. Rónaszéky évtizedeken keresztül dolgozott, nélkülözött, küzdött a színészetért. Határtalan

tevékenysége s nagy, nemes szíve, mely az egész világot magához szerette volna ölelni, most tehetetlenül, bénultan, egy rozszant karos-szék párnái közé van temetve. Beteg kedélyének, fáradt lelkének ma már egyetlen enyhítő balzsama a könny, amely naponkint patak-ként ömlik végig fájdalomtól megtört, barázdával telt arcán. Elfelelte őt mindenki: pályatársai, barátai, az Országos Színészegyesület, melynek egyik létesítője s hosszú ideig alelnöke volt. Beteg. Élőhalott. A beteget pedig kerülni, feledni szokták. Pedig ő egyik koloszsusa a régi színészetnek. Kolosszus, amelyről leolvashatja az újabb nemzedék, hogy a nélkülözés és nyomor terhe alatt is milyen önzetlen fáradtság és lángoló lelkesedés vezette az úttörőket, akik között Rónaszéky Gusztáv mindig az első helyet foglalta el.

1880 és

1881

MOLNÁR GYÖRGY EMLÉKIRATAIBÓL

A legszebb hajnal hasadozott, mikor kántor Gyuszi Szabadkára begyalogolt. Hiador városa, T ö r v é n y t e l e n v é r, N a g y S á n d o r szép drámák és sok gyönyörű versek költőjének tanyája, kántor Gyuszinak is úgy volt, hogy sokáig lesz állandó lakása. Ez sem így lőn, a véletlen másként döntött. Mily változás a régi paraszt város és a mai úrias közt? A feneketlen sáros utcák, utak eltűntek, gránit kockán gurul a kocsi, a piros dús gabonától rakott szekér, vígan ficánkolódik s ágaskodik a menyasszonyt vezető fölkendőzött, teli bokrétázott, cifra pántlikákkal fölsallangozott lovassereg, utána a hosszú szekértábor, szekereken csupa viruló rózsa, meg az örömapa, örömanya, rokon és barát sokasága, tulipános láda, tornyosra vetett nyoszolya, rajta duzzadt derékalj, száz liba tollától hólyagosra puffasztott vánkos, a vőfélyek cifra pálcáján selyem, bársony rokoják, virágos atlasz-kendők, drága hímű csipkés kötények, vertarany zsi-

nórral és csattokkal dúsan paszomántozott rókatorkos mente, arany- és tallérokából fűzött nyaklánc, patyolat csipkés fehérnemű s még sok minden ékesség vagy tíz szekéren, a duda és tambura mélabús hangjainak kíséretével most oly szépen és könnyedén fut végig a hajdan sáros, gödrös utcákon a módos bunyevác lány gazdag népével, dús kelengyéjével! És a piac melyen áthajtva télen, azelőtt úgy belé akadt a szekér a pocsolyás kátyukba, hogy tizenkét ökör sem igen bírta kihúzni még ha üres volt is, és nem egyszer ott kellett szétszedni a szekeret a városháza előtt, — most magasra növe, feltöltve, egyenletesre simítva, csillagsugarakba osztva, fákkal ékeskedve, körülötte csínnal emelt apró paloták, — úgy díszeleg, úgy pompázik a város közepén, mint oázis a hervasztó homokbuckák között!

E tünemény varázslója Mukits János, a város polgármestere! Sok szép tett hirdeti már érdemeit, városának fölemelésével a koronát tette rá így! A legkellemesebb benyomással, sőt örömtől dobbanó szívvel nézte kántor Gyuszi ez átváltozást, melyet az zavart egy kissé, hogy még mindig ott látta Thalia templomának hatalmas oszlopai fölött a profánus föliratot: „Szálloda Pest városához.”

Az oly szépen tisztára kimosakodott derék városon tehát mégis fennakadt egy kis sárfrecs, az a korcsmacégér ott a közmívelődési díszes ház homlokzatán!

Oh de kevés mész kellene hozzá, hogy e sárfoltok, a betűk is eltűnjenek a nem korcsmát jelentő színházi épület homlokáról.

Mily szépen ragyogna ott a magasságban a korcsma cégér helyett ez a cím: „Városi színház”. Az idegen, a vándor, illetődéssel olvasná el, és e két szóból, alig lépve be a városba, már tudná, kellemesen érezné, hogy a civilizáció egyik városában van. De magára a nagy néptömegre is komoly benyomással volna az illő fölirat. Így, olybá tűnik az, mintha a korcsmáros színészetet, színházat is adna,

tartana, mint hajdan és most is ott ahol még nincsenek színházak s a vendéglő termeiben lép föl a színészet.

Avagy Szabadka lelkes polgárai elsősorban és tekintetből korcsmának emelték azt a pompás épületet és csak másod sorban, csak alárendelten színháznak?!

Ez lehetetlen, s hogy csaknem három évtized óta mégis a korcsma cégér vigyorog le a színházépület főhomlokzatáról, azért van, mert a dúsgazdag Szabadkának nincsen oly magasra nyúló létrája, melyről azt a föliratot be lehetne meszelni és a jogosult, az illő fölirattal fölcserélni, átváltoztatni, amint a város is oly szépen átváltozott külsőleg, bensőleg!

E korcsma-cég miatt arcpirulással belépett kántor Gyuzsi a szabadkai színház csarnokába, onnan a színházmester hajlékába. Mint minden színház házmestere, ez is jól táplált hatalmasság volt; látszott rajta, hogy sok direktort kibőjtölt, de ő maga mégis belé hízott! Éppen káposztát taposott; mily felséges lesz ez — mondá — az isteni direktorné disznótorához! És a kövér házmester mind gyorsabb tempójú víg ugrádozással szaporázta a káposzta nyomást, előre örülvén az isteni direktorné asztalának, melyet az ő káposztája fog ajándékképpen ellátni, de a töltelékeket és füstölt húsokat a káposzta fejében majd csak ő fogja díszmesteri, asztalosi, jegyszedei, világosítási stb. stb. címek és örvek alatt — kihalászni, elnyeldesni! — Biz így is volt! A szabadkai színház házmestere is veszettül olyan forma, mint a kolozsvári nemzeti színházé, csakhogy ez inkább szereti a vaddisznó pecsenyét, mint a szelíden rőfögőét, nem is tapos káposztát, hanem ecsepecs lekvárt. Hja, mert a vaddisznófalatjaihoz ez ízlik inkább és nem a paraszti káposzta.

No az idő meg a zimonyi vasút meghozhatja a szabadkainak is a delikátabb ízlést és deputátumokat, kivált ha kéjutazást teend Kolozsvárra és kollégájától még jobban eltanulja a praktika-filozófia fifikáját.

Magyar színészek egyik baja és átká, hogy mint a színházi házmesterek, öregségükre sem juthatnak annyi jóra!

A káposztát oly vígan taposó házmester, hosszadalmas ugrádozás után reményteljes számígtatás, sejtelmes érzelmek csiklándozása közt, melyek a mindenki által előre érzett érdekes színidénynek ígérkező nagy eredménye fölött őbenne is támadtak, — végre kiugrott a kádból és egy-két bokázással lerugván a sarkához tapadt káposzta-laskákat — katonás állásban tisztelgett kántor Gyuszinak, mint az akkor Szabadkán működendő Erdélyi Marietta-féle színtársulat művezetőjének! — Furcsa, de még is igen érdekes igazgatás volt ez! És mint annyi s oly sok másban, ebben is kántor Gyuszinak kellett meginni a keserű levét, részt venni ebben a furcsaságban! Utolsó tánc, utolsó út volt talán, mellyel, — mint mondani szokás — az ördögnek tartozott! Ő azt képzelte, sőt hihette is, hogy a bájos énekesnő-primadonna komolyan veszi az igazgatás dolgát és a művészetet! Beh kár, hogy nem így történt, kár volt a művészetre, de legnagyobb kár magára az igazgatónéra, ki nem közönséges, de kiváló tehetségével a jó vezetés és gyakorlat folytán az előadás művészetét is kifejthetné vala magában, mely gyönyörű énekhangjával párosulva, csakhamar nagy művésznővé és az első igazgatók sorába emelte volna őt!

Soha még egy igazgató sem ment egy városba se oly kedvező, oly biztató, annyi szép kilátásokkal kecsegtető körülmények közt, mint Erdélyi Marietta Szabadkára. A hír szárnyai már előre fölverték a szabadkaiak érdekeltségét és még mielőtt az első színházi értesítés, bérlet-hirdetés megjelent volna, már kétezer ötszáz forintra rúgó havi bérlet alá volt írva. Nem kellett nagy hangú, mindent ígérő plakátokat kifüggeszteni, nem kellett a szerepszakmákat magyarázó hosszú névsort, előadandó sallangos című új színdarabokat előre hirdetni, nem kellett a bérletcsinálás végett házalni, — maga-magától ment minden s még akik már évek óta nem fizették be a páholyok

elsőségi jogdíját, azok is siettek a színügyi választmányhoz befizetni, csakhogy jogaiktól el ne üttessenek. A helyárák olcsók voltak, az igényekhez mérve aránytalanok, ezt is fölemelték s nem zúgolódott érte senki. A bérletek öt hónapra, tehát egész idényre biztosítottak. A színpad már dísztelenül kopott, rongyos volt, a város ezt is kijavíttatta, fölfrissíttette, a padlózatot újra építtette, új bútorzattal látta el s a nézőtéren díszes új lámpákat állíttatott. Mindent — de mindent megtettek, megadtak, amit az igazgatónő kívánt.

Országunk sokféle tájékaról, sok szép és ügyes színésznép is gyűlt a szép direktorné zászlója alá! Teli jó kedvvel, bizalommal, szép reményeket megtestesítő akarattal, fáradságtól nem félő munkássággal, csupa lelkesedéssel és bő értelmességgel.

Ott volt Bokody Antal, az univerzális művész, ott Demidor Imre a kitűnő társalgási színész, Szakáll Antal, az intrikus és jellem szerepekre, Dombay Mihály gyönyörű hangjával és parázs melegségével a lírai szerelmesekre, Balassa Károly atlétai természetével, harangcsengésű hangjával, fekete tűzszemével a fiatal hősökre, Aranyosi Gyula a gyámoltalan öregekre, Traversz István festői alakjával, tömör bariton hangjával a népszínművekre, Kendy Gusztáv elévülhetetlen pajkosságával a szeles gavallérokra, buffókra és kántor Gyuszi a jellemhősökre, a tragédiákra. Kilenc előadó színész, kik az alkotás művészetéhez is értettek már, — egy csoportban, egy koszorúban!

E minden főszerepszakmát kitűnően betöltő kilenc oszlop mellett ügyes segédszínészek s ezeken kívül minden hangra két-két gyakorlott karénekes is volt. Ugyanígy a női személyzet, — élén az igazgatónővel.

Erdélyi Marietta úgyszólván maga egy szintársulat, megjelenésével, — mint mondani szokták — betölti a színpadot, fürge, eleven mint egy pajkos gyerek, ajkizmai körül Amor örökké derüs mosolya cikázik, fekete gyémánt színben ragyogó szemei kiapadhatatlan for-

rás-gyöngyök közt úszva, a dús szempillák ernyői alól úgy tündökölnék szertesztét, mint a kelő nap sugaraitól fölolvadt harmatsöppek a mező kalászaiban, rózsa és pázsitok fűszálain. Bájos jelenség a csipke függönyökkel draperírozott szalonokban, fülkékben, és amíg nem mozdul, nem szólal meg — a színpadon is. Valóságos cukor baba, fölcicomázott kedves báb, gyermekek játékára. A muzsák is csak dévajkódó szeszélyből csókolták szemöldökön és nem homlokon, a művészet istennője sem szállott szívébe, csak heverésző kedvtelésből legyinté meg pihegő szárnyainak hegyével. A természet nem pazarolt rá szépséget, plasztikus arányokat, sőt félbe és szögletekbe hagyta, ámde amit elvont tőle, mindazt dúsan pótolta éneklő hangjában, mely valóban oly csattogó, mint a fülemile. Erdélyi Marietta, az istenek szeszélyes kedvteléseinek játéka, mellyel a szabályosságot, a tökélyességet akarták bosszantani.

Beh kár, hogy Thalia elkésett az istenek e tréfás játékaról, hogy a szeszély által szült eme magzatnak szívébe öntötte volna a művészet iránt való meleg lángolást és hő szeretetet!

S mindezek dacára, Erdélyi Marietta minden fogyatkozásai mellett is az operettekben nálunk legelső helyen áll.

Van az ő szabálytalanságában, tökéletlenségében valami varázsos, mely ha nem is ragadja el bensőleg a nézőt, de figyelmet, általános érdekeltséget kelt és a szem, a fülek által leköti az érzékeket, melyeknek láncra fűzött idegszájai rabbá teszik az érzést és elmét is! Ha az istenek labdázása közt a párizsi színpadokra hullott volna e kassai rózsakrumpli, mert citromnak nem elég savanyú, bár direktornénak nagyon is citromhaj keserűsége volt, — ha mondom a párizsi színpadokon lát vala gázvilágot és nem csupán a megjelenésre, hanem a művészetre is törekszik, ma bizonyára épp oly hírrel, névvel és gazdagsággal bírna, mint a franciák és világot uralgó dynaszták gerolsteini hercegnője — Schneider k. assz.

De hát az istenek szeszélyes játéka azt akarta, hogy e cukros baba

ne a franciáknak, hanem Podmaniczkinak a Nemzeti Színházba, majd Rákosinak a Népszínházba, aztán a kolozsváriaknak, végre Szabadkának jusson és a szegény kántor Gyuszi verejtékkel szerzett repútációjának csorbítására.

Igazán sajnálható, hogy e szép tehetség komoly tanulással nem pótolja hiányait, hogy a természettől nyert sok szép tulajdonokat az előadás művészetével tenné egyenletessé; ekkor Blaháné mellett volna egy csillag az operette terén is, mely a Népszínház napja mellett fényesen tündökölné.

Nagyon szomorú dolog minálunk, hogy az énekesek, énekesnők nem törődnek a játékkal, nem iparkodnak az előadás művészetére is emelkedni; megelégednek az olcsó dicsőséggel, a dalok eléneklésével, bokorugró szoknyák ide-oda csapdosásaival, töltött trikók, csipkés nadrágok mutogatásaival, mintha ez elevenség, élet és művészet volna, pedig csak ízléstelen bódézés, mint a korcsmai énekeseknél. Ma már nem is népszínmű énekesnő, aki, ha a színre lép, úgy ne repüljön kedvese nyakába, hogy ezt kétszer, háromszor is megforgassa a sarkán, amit bizony a mi népünk komoly ifjai nem szívelnek s nagyon kurtán elbánnának az ilyen fogású sütetű, Rózsikkal, Pannikkal, Julcsákkal, Zsuzsákkal. Hegedűsné-Bodenburg Lina nem így tett, de aztán valódi művésznő is volt ám!

A szabadkai színtársulat női személyzete közt a csattogó dalos igazgatóné mellett ott volt Demidorné (azelőtt Bercsényiné-Takács Emese) a drámai szerepekre, ki inkább a társalgási szerepkörben aratja méltán babérjait: a Lady Tartuffe-ökben művészi magaslaton áll és ritka értelmességével alakító színésznő is, amivel igen-igen kevés magyar színésznő dicsekedhetik. Ott volt Czecz Katinka a drámai szendékre, ki érzelmes játékával, melegen áradozó hangjával, mélyre ható szemének kifejezésével mindig érvényre emeli szerepeit, sőt a naivitás kopottsága nélkül jelentőssé is teszi. Kár, hogy az erősebb kifejezések arcvonásait nem a tükör előtt tanulja, melyek

az indulatok kitöréseiben, a fájdalom árjában gyakran az orra körül cikázva összefutnak és a troz-felé hajló szögsugar törésekben nyilatkoznak, mely a szépnek ellentéte s megzavarja a bensőből folyó összehatást, ami a művészetet jelenti. Alsó hangjainak használatára is több gondot kellene fordítani, hogy kezelésében ne ugrándozzék a hangskála magas fokáról hirtelen és egyszerre a legalsó fokra, hanem egyenletes hullámzással mindenik hangot megérintve, fokozatosan szálljon vele föl és le, s viszont megfordítva is így.

Homokainé Barna Mari mint anya színésznő töltötte be jelesen szerepkörét; a kis Bokodiné Róza értelmes, átgondolt játékaival a szenvedő lányokat személyesítette sikerrel, Bácsné a kackiás menyecskéket és komikákat vitte színpadra találó vonásokkal, Balassáné, Sziklainé, a nyelvprittyes szobalányok és csacska nők szerepeiben ügyeskedtek, Somogyi Róza, Verbőczy Emilia, a segédszerepekben és nőikar vezetésében, valamint ízléses, csinos öltözködésükkel tündek ki! Erdélyi Gizella gyönyörű alakjával, drága öltözeteivel kívánt hatni, — de sajnos, hogy a szép külsőhöz éppen semmi bensőségekkel sem bír, melyek a színpadra jogósítanak.

Váraljai Olga, Aranyosiné a segéd énekesnői szerepekben igyekeztek megfelelni a szerényebb igényeknek.

E tíz előadó és két segéd színésznő mellett minden hangra még két-két karénekesnő volt.

A szervezés tervszerűen mindenre kiterjedett s csupán a másodénekesnő és a tenorista nem vált be, azonban már az első hónapban Dalnokinéval és Zajonghival ezek is kipótoltattak.

Szó sincs róla, hogy ilyen, minden szerepszakmakört betöltő színtársulat különösen a férfi személyzetet illetőleg, nemigen volt és nem is igen lesz Szabadkán!

A havi gázsi kétezerhatszáz forintra rugott a zenekaron és díszítőkön kívül, kiknek napi díjak volt. E gázsi összegből az igazgatónő 250 forintot kapott havonként. A bevételek napról-napra, hétről-

-hétre szaporodtak, épp így a társulat művészi emelkedése is fokozódott.

Az első félhóban 1800 frt volt a bruttó bevétel, a második hóban már 4700 frt, a harmadikban pedig 5845 forintra emelkedett. Két és fél hó alatt a szabadkai kis színházban, leginkább bérleti olcsó helyárrakkal — 12,345 frt jött be.

Ha a színház nagyobb, vagy oly nagy számú bérlet nem adatik ki, ez összeg megduplázódott volna, mert gyakran nem fért be a közönség a színházba.

E bevételekkel szemben az egész igazgatói fundus instruktus, igen díszes ruhatárral 1500 forintba került, mely tőke törlesztésére és kamatjaira, az igazgatónő előadásonként 8 forint díjt húzott. Az első 3 óra minden be volt szervezve s a bevételekből az összes kiadások leütése után 1651 frt 95 kr. tiszta fölösleg maradt; ebből elég lett volna ezer frt is, hogy a fundus instruktusnak, a még hátralevő két és fél havi időszak műsorához szükségeltető fokozatos beszerzése eszközöltessék, mely után évekig sem kellett volna már nagyobb befektetést csinálni, csupán az egyes új színdarabok meghozatalára.

Nincs ilyenre példa és hasonló eset a magyar színészet életében!

És mégis a művészet ügye húzta a rövidebbet.

Dacára a feles tiszta bevételnek, a harmadik hónap közepén már nem volt pénz, sem a személyzet fizetésére, sem a kántor Gyuszi által előre kijelölt színdarabok beszerzésére. Azokat a tárgyakat, melyekre a feles pénzt az igazgatónő kiadta, tízszeresen is meg lehetett volna vásárolni egy év alatt, vagy egy év múltával, ha az igazgatónő a gép kerekeit meg nem akasztja! Olyan társulat, mint a szabadkai volt, úgy szervezve, úgy összetanulva és fegyelmezve, mindenütt hódított volna napjainkban, midőn a közönségnek már fogalma sincsen a művészi öszjáték gyönyörű élvezetéről, mely csekélyebb arányokban is, ime látjuk Pesten, mily szép erkölcsi és nagy anyagi eredményeket szül. E társulaté lett volna az egész vidék és az igazgatónő

válogathatott volna a színházak közt, mint hajdan kántor Gyuszi társulata az ötvenes évek vége felé.

Ah, csak kántor Gyuszi lelke tudja érezni és megmérni, hogy az 1880—81-i szabadkai színidény páratlanul szép alkalmával mennyi remény, mily eszmék hullottak a porba! Alig kelhetett még a hír is szárnyaira az új igazgatásról és már Zombor, Újvidék, Becskerek, Temesvár kapukat nyitott, bő pártolást ígért a színtársulatnak.

Csak egy évig is összetartva, együtt maradva, a városok vetekedtek volna a társulaton. Az épületnek össze kelle dőlni, mert kántor Gyuszi nem akarta esélyeknek, nem akarta szeszélyeknek kitenni a személyzetet, de magát az igazgatást sem, melyhez jóhiszeműleg odaadta nevét, munkásságát, egész lelkesültségét!

Azt kívánta, s ennyit joga, de kötelessége is volt követelni, mert hiszen volt is miből, — hogy a szomorú tapasztalatok folytán, az igazgató ne kezelje a jövedelmeket, hogy ne rendelkezessen addig a bevételekről, míg a személyzet illetékei ki nem fizettetnek, míg a terv szerint a további működhetés e megkívántató művek be nem szereztettek, ami a bérlő közönség iránt is tartozó kötelesség, de egyszersmind a színtársulat fennállhatásának is legfőbb tényezője, elkerülhetetlen szükségessége volt. Ezeken kívül a fennmaradó bevételek follyanak mind az igazgatónő kezeibe.

Kántor Gyuszi magára nézve nem tett semmi követelést, pedig havi illetékeiből 300 frt volt már bent — kifizetetlenül; jutalomjátékát sem vette ki, holott az igazgatónő a magáét már kivette. A jövedelmeknek illetén kezelését a városi színügyi választmány egy tagjára, valamint az igazgatónő egy megbízottjára és a színtársulat egyik választandó tagjára kívánta bízni. Ehhez kötötte további maradását, munkálkodását, művezetői állását!... Még csak szóba sem állott vele az igazgatónő, hagyta menni, gondolván, hogy kántor Gyuszi nélkül is el lehet már az egész igazgatás, s hogy mások épp úgy megcsinálják a dolgot, mint ő nyélbe ütötte.

Egyszerűen kinevezett egy más művezetőt a tagok közül; ez két hét múlva lemondott, visszalépett; az igazgatónő fogta magát, ismét mást nevezett ki, ezt meg pár nap múlva ő csapta el magától, azután hozatott egyet drága pénzen, nagy előleggel, de tíz napnál tovább ez sem bírta ki — és így ment hétről-hétre a licitáció, a művezetési handabanda az egész második félidény alatt.

A színügyi választmány hallgatott, a közönség boszankodott, de senki sem akart belé szólani, segíteni, — mert hát női igazgatás volt! Csak a „Sz. Közlönyben” emeltetett egy hatalmas szó, ugyanazon hang, mely a színidényt megelőzőleg, brutálisan megtámadott igazgatónő lovagias védelmére kelt.

Ime a cikk, mely az egész — akkor sok port felverő ügyet megvilágítja és e sorokat bizonyítja:

„Szabadkai Közlöny 1880. dec. 25. Erdélyi Marietta és Molnár.

Molnár György lemondott a színházi művezetéséről.

Beadta lemondását a színügyi bizottmánynak és e tettét hosszasan indokolta.

Elmondotta, hogy Erdélyi Mariettában nincs anyagi biztosíték a színház tovavezetésére.

Elmondotta, hogy könyvtár híján képtelen műsort készíteni és betartani.

Elmondotta, hogy művezetői működésében illetéktelen elemek, beszélások és contreminek által akadályoztatik.

Elmondotta, hogy Erdélyi Marietta minden ígéretében és az abban helyezett várakozásban csalódott.

Molnár György beadta lemondását.

És — quid nunc?

A színügyi bizottmány áttette levelét az igazgatónőhöz, hogy ez arra megjegyzéseit megtegye.

Megtette-e ezeket vagy nem: nem tudom. Mit fog tenni a bizottmány ez ügyben: azt sem tudom.

Lehet, hogy mire e sorok napvilágot látnak, a határozat már meg lesz hozva. Az sem baj; azért elmondom nézetemet.

Nézetem a közvélemény nézete.

Molnár György lemondott és Erdélyi Marietta belenyugodott — ami az ő személyét illeti. Ő az igazgatást más művezetővel folytatni akarja.

De én azt mondom: Molnárnak nem szabad menesztetnie. Molnárnak maradnia kell. Egy Molnárt nem szabad elhányni mint egy elhasznált lomot.

Ne feledje Erdélyi Marietta, ne feledje, s ne feledje a színügyi bizottmány, hogy az igazgatónő csakoly feltétel alatt kapta a színházat, ha Molnár lesz művezetője.

Molnárnak maradnia kell.

Ő a lelke színházunknak, ő az igazi igazgató, az ő személye az egyedüli biztosítékunk. Nélküle a társulat kártyavárként összeomlik.

Az expediens csak ez lehet: vagy Erdélyi Marietta aláveti magát Molnár jogos kívánalmainak és nem háborgatja Molnárt a művezetésben. Ez esetben maradunk, ahogy voltuk: Molnár művezető és e n n e k f o l y o m á n y a k é n t Erdélyi Marietta az igazgatónő.

Vagy — Erdélyi Marietta mindezt nem teszi, akkor a színügy-egyletnek kell e télre kezébe venni a színház anyagi gondozását, ami a bérletek mellett veszteséggel nem járhat. Erdélyi Mariettától a színházat megvonni és Molnárt művezetőnek továbbra is szerződ-tetni. Soha színházunk jobb, szakavatottabb, becsületesebb kezekben nem volt. Ő fel fogja színházi előadásainkat emelni arra a niveaura melyen állniok kellene.

Erdélyi Mariettának nem szabad túladni — egy Molnáron. Molnár nem az ő művezetője; ő a mi művezetőnk.

A jelszó tehát ez:

Molnár Erdélyi Marietta nélkül igen, de Erdélyi Marietta Molnár nélkül soha!

Dr. Sziklai Soma.

Mindhiában, még a sajtóban emelt szó is elhangzott s a színügyi választmány itt is nem annak bizonyult, amit címe után mindenki ért és gondol.

Mily szépen ment minden már egy hónap múltával is! Shakespeare, Molière, s az eredeti irodalom lángszellemeinek égett a szent tűz az oltáron és Lear király, Tartuffe, Tudós nők, Fösvény stb. hatalmas alakjai mellett történetünk példára buzdító jellemei, valamint a francia és német színműirodalom válogatott egyénei s nem léha személyei vonultak át karöltve szép sorban a szabadkai kis színpadon. A közönség, mely hajdan csak magát mutogatni, látni és láttatni járt a színházba, meg a bohóckodásokat megnevetni ma már érdeklődéssel, kitüntető figyelemmel fordult a színpad felé s a lélektani ábrázolásokat is megnézte, megtapsolta!

Hiába volt ott az isteni operette primadonna — mint az igazgatónőt nevezgették — Angot, Böregér, Methuzalem stb. fület, szemet csiklandozó „operetlik” — mint Jókainé egyszer elmésen így nevezte el az operetteket — az ész és szívhez szóló, lelket megrendítő klasszikusokra, drámákra nagyobb bevételek voltak.

Lear királyra a nagy bérleten fölül 111 frt, Grittire 138 forint volt, míg Angot-ra 28 forint 40 kr, pedig Erdélyi Marietta újdonság volt Szabadkán, Böregérré 75 forint, Giboyer fiára 95 frt, Narcisse-ra 153 frt s így tovább.

El kellett ezeket is itt e fehér lapokon mondani, mert a szabadkai színidény után, a művezetéstől okszerűen visszalépett kántor Gyuszira csak azt károgták, hogy nem tud egy helyen maradni, hogy összeférhetetlen . . . Ez is olyan nádparipa mint az, hogy kántor Gy-

szi plántálta Magyarországra az operetteket, holott őelőtte a német és Nemzeti Színház is! meg Latabár, nemcsak adogatta, hanem divattá, kedvelté kultiválta. No csak rajta hát, nyargaljanak e vesszőparipákon a kis és nagy gyerkőcök, ám teljék kedvök belé, de bizony kántor Gyuszi nem áll be sehová bojtárnak, sem nem teszi oda hátát fatuskónak, hogy rajta a bornírtság fát vágni tanuljon. Inkább elvonnul csöndesen, maga kárával is. Bezzeg, ezt nem hánytorgatják föl neki, pedig erről és ennek okairól beszélhetnének ám sokat, okosat is, ha volna e fickókban igazságérzés!

A szabadkai közönség ma az ország egyik legintelligensebb és finom ízlésű, értelmes közönsége. Műérzeke is oly magasra emelkedett, mint a művelt fővárosok közönségei a külföldön; nem pusztán a színdarabért megy ma már a színházba és egyszer, hanem az előadó művészetért, a színész játékáért is.

És Szabadka közönsége szereti, becsüli, de tiszteli s így magához föl is emeli az erre méltó színészt s nemcsak a színpadon, hanem a társas életben is kitünteti.

Mily haladásra nyújt ezzel módot és alkalmat a szabadkai közönség a színészeknek? Mily biztos utat nyit a finomabb társaságot nem ismerő, ebben nem forogható szegény magyar színészeknek híven visszatükröztetni az életet, azt a légkört, azokat az embereket, kiket ő különben csak a költő után ismer, de nem bírván elég költői fantáziával, eltévelyeg az író által körülírt határban s nem képes a föladatnak megfelelni. Bár más városaink is követnék a szabadkaiak példáját, ez volna egyik záloga, biztosítéka a magyar színészet haladásának, jobb jövőjének!

A kitagadtak, az elhagyottak — páriák, s mint ilyenek, ha öntudatosak is, ha erkölcsi erővel bírók is és bár jellemek, önnön lángjaikban elégnék, s ha nem így, hát oly alanti fokon maradnak, melyről nem képesek a művészet magaslatára jutni, a művészetnek s a közönségnek is gyönyörére, szolgálatára lenni.

Ah! a társaságokból kitagadott, elhagyott színész hasonló ama csemetéhez, melyet a föld magából kiizzad, de a nap fénye és melege soha nem érinthetvén, még csipkebokorra sem nőhet föl, nemhogy gyümölcsöt termő fa válhatna belőle.

A színészetet magához emelő közönség ezzel egyszersmind saját magasabb műélvezetét biztosítja, elősegíti.

Ezt tette a szabadkai közönség. Hiador járt elől a szép példával és rideg magányát költői lelkével elárasztva, sok mivelt férfiú meleg barátságával betöltve, áthevítve, a vasárnapok délutánjain társaságot gyűjtött magához, melynek díszes koszorújába mindig fűzött néhány színészt is. Így tett Milkó, a szellemes tárcaíró, az oly vonzó előadású csevegő, ki áldott lelkű szülőinek körében a legfelségesebb jáva és mokka fekete-lé párolgó gőze, illatja és valódi kulebrádszok füst fellegei közt esztétikai értekezéseket indított és tartott.

Majd a színészek adták vissza a tisztességet és disznótort csaptak. Bokody volt a gyilkos, ki nemcsak a színpadon nagy mester, hanem a szakácművészetben is — természetesen magyar konyhán — és a hentest szintén derekasan megjátszotta. Kisdéd, alacsony szobájában alig fért el a jó társaság; tanítók, doktorok, ügyvédek, bírók, dúsgazdag földbirtokosok, írók, színészek, mind egy vidám csoportban, szűk falak közt is s oly sokan, oly szépen megfértek együtt. A rőfögő áldozat szétmetélt ízletes falatjainak leöntésére, a világosi ködborított, gyászos emlékezetű hegyek szolgáltatott rózsaszinben gyöngyödző italt, melyet a gyoroki pap, Sophonisbe és Temistokles szép tragédiák költője, küldött kántor Gyuszinak türelem-csöppek gyanánt.

A pohárköszöntő meg volt tiltva; irodalomról, művészetről folyt a beszéd, elmés csevegés űzte tova sebes szárnyakon az éj óráit, majd megeredt a sok tréfás adoma, színészek játékának parodizálása, végre az egymást agyonbeszélés furcsa zűrzavara, melynek komikus hatása és lelkesültsége a kis szoba alacsony boltozatáig emelte föl a

társaságot, mintegy közösen égbe törekedő csoportot, hogy utoljára mindenki asztalokon, székeken, szekrényen állott és senkinek sem lehetett a szavát megérteni, míg ismét a sikerült tréfán a különös beszélő kórusból általános kacajba tört ki a víg társaság és ütenyes tempókban elhallgatva szállott a magasból ismét a földre. Soha ilyen vitorlát eresztett széles jókedvet, földhöz vágott búbanatot nem lehet látni; még Mirza-Shaffy kitűnő fordítója, a szigorú képű kritikus, dr. Sziklai Soma is kijött disztingvált kedélyű és eszményi világából s ő is megnyitotta szívét, melyben szintén honol a vidámság.

De mind e feledhetetlen társas összejöveteleket a Sátor Jenő legényestélyei koronázták meg. Baráti jó lelke, emberszeretete, finom érzéke, végtelen előzékenysége, garmadával szóró figyelme és kiapadhatlan jósága ismeretes az egész nagy Bácskában. Óbenne megvan a spanyol lovag grandezza, meg a francia demokrata kristálysimasága és udvariassága, a magyar embernek a könnybe-lábadásig való forró érzése, lágy szíve! Alig bírja sudár fizikumával e roppant sok szép terheket hordani, melyekkel a jó és nemes szellemek egészen elhalmozták; — ideje is volt magának gyöngéd szárnyú, magas ihletességű védő társat hívni segítségül hymen áldásával. Még ebben is kitűntette a színművészet iránt való nagy szeretetét, mert csak akkor fűzte magát hymen rózsaláncaiba, mikor anygala mint műkedvelő nő áldozott is Thalia oltárán a zágrábi szerencsétlenek javára tartott műkedvelői előadásban.

Legényes estélyei most megváltoztak — fokozatot nyertek, pedig fokozhatatlanoknak tetszettek, mint a jó dráma. Azelőtt ott állott a dúsan megrakott asztal, rajta, mint valami széles, hosszú talapzaton a páratlanul készített, saját tejébe fojtott heringhalom, mert annyi volt, hogy még rakásnak is csekély volna mondani, mellette és körülötte minden nemzetbeli inyenceledek, hideg falatok, fölszerelve a szakácművészet tág fantáziájával és ügyes, újabbnál-újabb,

változatos, tarka-barka fogásaival. Mint védbástyák állottak a boglyába halmozott teli tálak körül az ó- és újévek különböző színeiben tündöklő nektárok az óriási üvegkancsókban. A szabadkai karcos ment elől intrádának, melyet a gazda minden belépőnek a küszöbön, egy mértéket csaló pompás csigahéjban nyújtott fenékig való kiürítésre, mely bizony nem kis munkába került a gyakorlatlannak, mert a csigahéj átkozott tekervényeiből csak több szuszra fogyott ki a rabváltató ital. A társaság — Szabadka színe-java volt; Mukics, a város örökifjú és a dér alatt is rózsás színben virító arcú polgármestere ült az asztalfőn, igazi római patriciusi tekintettel gyönyörködve az ifjabbak kedvteléseiben. Mellette Manich Péter archimedesi arcával és biztosságával a római jogban és így tovább mindannyian a színművészet lelkesült kedvelői-tisztelői, közöttök, mint illik, szerényen ülve egy csoport színész. Látványnak is szép, nemcsak a szívnek érezni, hogy a szegény magyar színész, a hazájában bolyongó, ott ül egy asztalnál, egy társaságban azokkal, kik a páholyokból nézik őket és akiknek apái ezelőtt még külön terítettek a színész számára.

A legényestélyeken is számúzve volt a pohárköszöntő és az átkos politika; volt ezek helyett gyönyörű éneknégyes, hőstenor magánének, majd kettősök, s oly szépen előadva, énekelve, hogy kántor Gyuszi lelke is fájt belé, amiért ily hangok a poros ügyvédi és bírói akták közé szorultak és nem — íme a magyar operaház színpadára?!

S amikor már mindennel el volt telve a társaság, mint valami varázsló, akár egy nászünnepen a vőfények — hozza és hordatja a legények legénye Sátor Jenő a melegen és gőztől párolgó vad és szelíd sülteket, mártásos, rozsdás zsírú pecsenyéket, nemzeti színben pompázó bokor salátákat, francia mismásokat, ezekre öntendő öt éves ménesi vörösöket s valódi Montebello pezsgőket — de nem Gráztbelieket. Tündérajátéknak is sok volt, amit Sátor Jenő csendes kis hajléka összevarázsolt! A társaság nem látta a tündérujjakat, melyek ezt a sok szép és édes valóságot jó szívvel, jó lélekkel és örömmel, a kis

konyhából csak úgy odalehelték a nagy asztalra. Sátor Jenő vérei, szerető testvérei voltak e tündérek, kik most testvérök nejében királynőt nyertek. Ami akkor a legény-vacsorákon egyedül hiányzott, az is meglesz majd most — a virágszál és bokréta a házban s a dús asztalon!

Így kezdődött és így folyt ez tovább a szabadkai tisztos, barátságos házaknál a színidény első felében; a közönség közelébb vonta magához a színészetet, ez pedig a közönséget, melyből már a színpadra is lépett egy gyönyörű társaság, hogy jótékonyan segítsen a zágrábi földrengés által sújtottakon.

Az egyetlen leány című vígjátékot adták elő; Szumbalinszkyt Németh Mátyás ügyvéd úr adta, színészjátékhoz is méltó alakítással, pedig épp azon napokban úgy el volt halmozva perekkel, hogy nemigen maradt ideje közelebről megismerkedni nehéz szerepével. Paulinát Bíró Bertha k. assz., ma már Lénárth István ügyvéd úr neje játszotta oly előkelő tónussal, annyi természetes bájjal és melegséggel, hogy kabinet alkotása a Nemzeti színpadán is helyt állott volna; Gomojtó Milassin Miklós úr volt, — valódi Gomojtó, mintha csak a szerző is rászabta volna; Gomojtónét a kis Török Ilonka k. assz. személyesítette, kiben egy igen szép jövőre jogosító színésznő vezett el. Rata-tinszky Mucsi György úrban talált mesteri személyesítőre, Rata-tinszkyt pedig Sztojnov Melanie k. assz., most Sátor Jenő kir. főügyész neje, emelte ki csekélységéből érdekes nagy szereppé. Tündéri termete, mely mint a liliomszál, a leheletre is hajladozó, élénk mozgása, a parketten való biztossága, a párizsi szalonok sikkes finom alakjaira emlékeztették a nézőt. Darzsinszky Ágostonban dr. Reisner Lajos jeleskedett, Darzsinszkyt pedig a viruló rózsaként nyíló Karvázi Ilonka kisasszony tette megkapó hűséggel igen kedvessé.

Boldizsár vén szolgában dr. Békeffy Gyula úr mutatott művészi

rajzolás, de mindenek fölött Henrik szerepében Farkas Zsigmond ügyvéd úr remekelt.

A társaság igazgatója Sátor Jenő volt, ki nehéz szerepét — a műkedvelők összetartását, pontosságát — könnyedén viselte; csupa szem-
-fül és örökösen ide-oda futó láb volt, a figyelem és előzékenység megtestesülése, a gondosság százfejűsége s netovábbja. A rendezéssel kántor Gyuszi bajlódott volna, de nem jutott erre alkalom, mert hiszen oly kedvesen kitűnő szorgalmasok, oly élénken emlékező megfigyelők voltak, hogy három-négy próba után minden úgy ment, mint a karikacsapás. Volt is művészi eredmény és a szerencsétleneknek nagy jövedelem!

Ez az előadás zárta be az oly reményteljes 1880. évi szabadkai színidényt, mert ami 1881 újévétől húsvétig tartott — tehát a második félévi — arról ha tudna is, nem akar kántor Gyuszi regélni, de nem is való színészetünk krónikájába.

Amint a jótékonycélú műkedvelői előadás, Fredró egyfelvonásos vígjátékával, mely az egész estvének bevezető szép aktusa volt s utána holmi énekes egyvelegek következtek, véget ért — kántor Gyuszi a vígjáték befejezését jelentő függöny legördülésével ott hagyván a színpadot, a természet fehér leplében találta az egész várost, Szilveszter megrázta hófehér szakállát s könnyed hattyúkebel pelyheivel borította be a sötét sárgömböt, emberek lakóházait, tanyait — kalitkáit.

Az előadás után kiggyulladt a színház homlokzatában épült díszes terem összes csillárja és vörös fényével bíborossá festette a természet hófehér leplét. A műkedvelők, Szabadka összes virága, fénye és színe-java gyűlt egybe a jól sikerült és áldásos színházi estvének megünneplésére. Pohárköszöntők özöne, poharak koccintása, majd a nyirettyúk tánra hevítő tüzes kihívása s a csárdás szaporán aprózott toporzása hangzott ki az álomba szenderült városra, a fehér gyászba borult természetre, hófehér lepelbe burkolózott sötét éjbe! Kívül

minden oly halovány, oly bágyadozó ezüstös és holdvilágfényű — oly kísértetiesen fehér volt, mint a temetők alabástrom sírkövei, memento-mori oszlopai! Odabent, a ragyogó termekben, a piros élet nyitotta szét hevenyén fakadó bimbóit és pazarul szórta viruló leveleit. Árnyék nem volt, csak égő fény, a csillárok és öltözetek, no meg a tündöklő arcok és alakok csoportjainak világító sugaraiban — ott az aranyos termék falai közt. Árnyékolás nélkül nincsen, nem lehet művészetileg teljes szépség. A természet, habár véletlenül, mint mindig és mindenkor és mindenben, túltett most is a kicsinyes, a művészetlen ember-élet zajló világán. Kristály fehérben világító habos szőnyegére, a korinthusi sápadt oszlopok közé, melyek a szabadkai színházépület homlokzatán a korcsma cégér néhány betűből álló fölírását tartogatják, nehogy a szabadkaiak végtelen gyászára onnan a magasból lehulljon — mondom, e fehérén bágyadt színű oszlopok közé, a természetnek mindenben segítő véletlen játéka odaállította kántor Gyuszi árnyéknak, búbanatos szomorú fűznek, jellemző tört oszlopnak, a Tékozló koldusának, hogy kiáltsa belé a vigadók zajába: „Hát a szegényre nem figyeltek?!” És a természet figyelmes gyöngéd anyja is, olyan, mint az utolérhetetlen rendező, díszítő a színpadon és a valódi nagy drámai költő s művész. Gondoskodott a helyzethez illő s ennek megfelelő könnyekről is, és hogy ezek ne váljanak a koldus szemét égető olvadott érccé, arcot barázdáló jegecekké, — látgy pelyhekké melegítve hullatta le az ég jégmezőinek fagyos csapadékait.

Ott állott kántor Gyuszi a természet festő művészetének árnyékául, mely hosszan elnyúlt a hómezőn s már csaknem jégszoborrá, hőemberré vált a hideg éjszakán.

De kongott az egyház mély és messze távol hangzó koronás harangja, Allelujára hívogatván a buzgó emberiséget, mely az idő kerekének fokain ismét egy évet ugrott át, hogy ihletett lélekkel forduljon ki-ki az új évbe bele!

És a néma síri csöndbe, a fehér lepelbe borult város, az arany-
szavú harang szózatára ím ébredsz, megélnékül s reményteljes arcú
nép siet az utcákon a ropogó havon isten házába áldást, örömet, min-
den jót kiimádkozni az egek urától!

Boldog hiszékeny emberiség!

Kántor Gyuszi szívében is fölolvasztotta a koronás harang szava
a jégkérget, a dermedtséget, — oh, de e hangra az édes atyának oly
kora elvesztését okozó s a nagyváradi tűzvészt jelző harangok kongása
visszhangzott fülében és a drága hős apa halálát oly szaporán, oly
visítva verő lélekharang, mely a gyakori templom kis harangjához
oly átkozottul hasonlít és amely annyiszor — oly kínosan emlékez-
tette a leírhatatlan veszteségre!

Elindult ő is a templom felé, ah de alig ért az egyház magas hom-
lokzata elé, megszólalt a hatalmas orgona s utána az ájtatos hívők
kórusa. A már ismét vándor koldussá lőn kántor Gyuszi, színész
fantáziájával kántor atyját képzelte hallani az orgona mellett har-
sány hangjával, művészi játékával, amint a hívőket lelkökben ég felé
fölemeli!

Ez emlékezés vasmarokkal kapott szívébe, majd tágult a pánt s
könnyözön áradt a fölszabadult forrásból, — de az egyházba lépni
nem bírt, nem tudott. Futott az ájtatos, lélekiemelő hangok elől, mint
Lear a viharba, — kisdud szűk szobájába, ahol szabad folyást enge-
dett könnyei árjának. Ledőlt szerencsétlen barátja, Vas Gereben író-
asztalára, melyet mindeddig megőrzött, és ott zokogott az 1881
számmal jegyzett és első napjának hajnalhasadtáig. Az új év kelő
napjának első sugara amint szűk ablakán bepillantott, épp az író-
asztalon hevert Othello tragédiára sütött, mély bánattól sújtott fejét
kántor Gyuszi fölemelte, s amint a fényben úszó könyvet kinyitotta,
épp azon lapra talált, melyen Othello nagy fájdalmában így kiált a
világba: „Hová is menne már a szegény Othello?!”

Megérkeztünk Szabadkára. Sztupa Andor, volt színigazgató könyv- és ruhatárát béreltük. A kasszaraportokon ott szerepelt mindennap 5 forint D. D. (datur directori). Ez volt a bérösszeg.

Kiegészítettük a társulatot Réthy Laurával. Szép, hatalmas hangú énekesnő. Kiss Pistával és bájos feleségével. Később csatlakozott hozzánk Valentin Lajos, elsőrangú tenorista.

Társulatot vezetni, amelyben minden tag direktor is, fölötte nehéz dolog. Erre a köztársasági rendszerre még ma sem értek meg a színészek. Nem is tudok társulatot, mely konzorcionális alapon még csak egy szezont is kihúzott volna. Olyan ez, mint a lengyel parlamentben a „nyepozvolim”. Hanem én vasmarokkal fogtam a gyepelőt...

Jól játszottunk, sikereink voltak. Pénztári bevételünk is kétszer akkora volt, mint az előbbeni társulatoké. Osztalékban a teljes gázsit megfizettük. A polgármester az 1000 forint szubvenciót kétszeresére emelte fel és a tanács az elkövetkező évre is — több pályázó mellőzésével — a Tháliának adta a színházat. Bizonyosága, hogy becsületes, jó munkát végeztünk.

Végre elaludtam. Álmomban egy szép virágoskertben találtam magam, ahol a bennlakónak nem kell fűteni, mert örökös tavasz van, nem kell gondolkozni, hogy holnap lesz-e mit ebédelni, mert minden lugas dúsan megrakott asztalokkal várt, hol az egyik ember nem kaparja ki a másik szemét egy jó szerepért. Végre jött a háziúr, karján két tündért vezetve. Az egyik Terpszikhoré, a másik Thália. Kezét csókolom, nagysád, én is ismerem kegyedet, éppen most voltam tagja

Szabadkán a Thália szövetkezetnek, adósom is maradt kéthavi gageval, nem lenne oly szíves kifizetni? . . .

Megbukott Szabadkán a Thália szövetkezet. A városi tanács engem nevezett ki igazgatónak, de pénzt nem adott hozzá. Sőt mi több, még a szerződésileg kikötött szubvenciót is benn tartotta. Még most is ott van. Szegény színészek kifosztva utolsó darab ruhájuktól, megvetve, elkerülve mindenkitől, éhen, szomjan és lakás nélkül sétáltak az utcán, ha ugyan sétának lehet nevezni, amikor télikabát nélkül, lyukas cipőben nincs hová menni az embernek. Nekem volt egy nagy üres szobám, abba kvártélyozta magát minden meglakástalanított színész.

1912 és

1913

KOMLÓS VILMOS EMLÉKEZÉSEIBŐL

Lekerültem Szabadkára (1912). Itt először a Leányvásár című operettben Fritzet — Rátkay Márton szerepe — játszottam. Szép sikerem volt.

Azt hiszem, felesleges elmondanom, hogy a Nádasy által felajánlott 80 korona gázsí sem volt elég, könnyelmű voltam, költekeztem, szép új ruháim hamarosan bekerültek a zálogba . . . A társulat a Pest szálloda épületében játszott, és mi színészek a szállóba jártunk kosztolni. Természetesen azok, akiknek volt miből. Mert nekem alig volt. A Pest szálló éttermében étkezett, természetesen felírásra, Fenyő Aladár kollégám, Pásztor János szcenikus-rendező és Káldor Dezső bonviván is. Hárman ettek két adagot, azt se tudták mindig kifizetni.

Gyakran ültem a mellettük levő asztalnál fogpiszkálóval a számban, mintha már megebédeltem volna. Közben arra gondoltam, hogy sodródhatnék be negyediknek két adagra. Egyszer ragyogó ötletem támadt. Tudtam, hogy Káldor, a bonviván finnyás ember. Ebéd közben odaültem hozzájuk, s olyanokat mondtam, amitől Káldor rosszul

lett. Nem tudott tovább enni, erre én gyorsan beültem helyette. Ez aztán gyakran megismétlődött, én ettem a bonviván ebédjét. Szegény alig evett egy-két falatot, de hát nem volt baj. Neki úgyis vigyázni kellett az alakjára. Az esti főpincéernél már több sikerem volt, ott felirathattam a vacsorát.

Tumbászné önnagyságának hívták a szálloda és étterem jólelkű tulajdonosnőjét. Ez a derék hölgy tudta, hogy súlyos anyagi zavarokkal küzdök, állandó harcaim vannak a főúrral. Nos, Tumbászné önnagysága egy alkalommal megnézte a Cigányprimás című operettet, amelyben hálás szerepem volt. Nagyon megtetszhettem neki, mert másnap behivatott, gratulált és megkérte, ne vegyem rossz néven, ő tudja, hogy nekem most nem megy jól a sorom, szóval elismerése jeléül a vacsoraszámlát leiratja a főúrnál. Továbbá közölte velem, hogy minden este visszavonásig ingyen vacsorázhatom az étteremben.

Később megint megnézett Tumbászné önnagysága a színházban, megint sikerem volt nála. Ezentúl ebédet is ingyen kaptam.

Jó dolgom elbizakodottá tett. Olyan szemtelen lettem, hogy vendégeket is vittem az ingyen ebédhez és az ingyen vacsorához. Gyakori vendégem volt vacsorára három kardalosbarátom. Természetesen nekik is megterítették és természetesen ők sem fizettek, mondván: a Komlós úr vendégei vagyunk.

Sohasem felejttem el a mindig kimért, elegáns Tumbász urat, a vendéglőst, aki délben meg este végigsétált az asztalok között és mély reverenciával köszöntötte a vendégeket. Természetesen engem is meg három kardalos barátomat. Nem tudta, hogy potyavendégek vagyunk. Tumbászné, az aranyos Tumbászné nem szólt neki, ellenben egy szomorú napon szólt az italos fiú. Nos, a Tumbász úr éktelen haragra gerjedt, széket ragadott és azonmód kikergetett bennünket az étteremből, szétrombolva ezzel egy szép álmot, azaz a potya ebédet és vacsorát...

Ebéd és vacsora nélkül maradtam . . . Nádasy direktor úr megtudta ezt és atyai jósággal azt mondta: nálam ebédelhetsz, szívesen látalak, de csak addig, amíg el nem késel a próbákról.

Az első nap ott voltam a próbán rendesen, de már másnap — nem mentem ebédelni Nádasy igazgató úrhoz . . .

Már a második színészévetem töltöttem Szabadkán. Ó, szabadkai szép napok! Sohasem fogom elfelejteni azokat a forró színházi estéket. A szabadkai közönség szerette a színészeit, nemcsak a színházba látogatott el hozzájuk, hanem meghívta őket az otthonába is. Mint családtagok úgy jártunk ki-be az előkelő úri házakba. Persze régi szabadkai szokás szerint rengeteget kellett innunk . . . A szabadkaiak azt tartották a legjobb színésznek, aki a legtöbbet tudott inni. Ebben az esztendőben nagy eseménye volt életemnek: 23 éves koromban megnősültem.

Az esküvőm egyszerű volt és dísztelen, mint afféle színházi emberek összeházasodása. Nem vasárnap történt, nem volt nagy vendégsereg, nem voltak felvirágozott hívók, előzetes meghívókat sem bocsátottam széjjel. Egyszerű munkás hétköznapon keltünk egybe, hogy úgy mondjam, a legnagyobb titokban. A színház érdeke volt ez, mert nem kellemes, ha az énekes naiváról tudják, hogy férjes asszony. Persze azért hamarosan megtudta mindenki.

Az esküvő délelőtt 11 órára volt kitűzve a városházán. Nádasy igazgató azzal engedett el minket, hogy siessünk megesküdni, mert 12-kor próba van az új darabból . . .

Amilyen formán már akkor volt: Szabadkán leégett a színház. Híres eset volt ez akkoriban. Az egyik páholyban eldobtak egy cigarettavéget, ez égett alattomosan, reggelfelé vették csak észre a tüzet, vasfüggöny nem lévén, a lángok átterjedtek a nézőtérrel a színpadra és minden elégett, díszletek, ruhatár, még a színészek garderobjá is . . .

Az ötven tagú társulat ott állt kenyér nélkül. De élni kell, a mélyen

tisztelt közönség részvétét is kamatoztatni lehet. Este már a Pest szálló hatalmas tánctermeben játszottunk. A Trilby került színre Sebestyén Géza vendégfelléptével. A szálloda nagyterme zsúfolásig megtelt, óriási volt a részvét, rengetegen voltak, akik túlfizettek...

ZOMBOR

Zombor, június 4. Alig értünk Zomborba, rögtön átrándultunk Szabadkára, hogy Hevesi társulatától néhány tagot hozhassunk és megerősíthessük társaságunkat, mikorra a megyegyűlések beállanak. Általában, mióta Bács társaságánál vagyok, még nem tettünk egyebet, mint oszlottunk-bomlottunk, verbuváltunk, minek oka az igazgatónkban való gyenge bizalom és ingatagság. Első előadásunk, a Szökött katona 100 frtot jövedelmezett. Így reményünk van, hogy a német társaságot kiböjtöljük innen, pedig azok csaknem jobb erőkkal rendelkeznek, mint mi, de mi győzzük a versenyt új darabjainkkal.

Zombor, június 6. Nagy Ignáctól a Tisztújítást adtuk, mely még nagyobb hatást csinált, mint a Szökött katona, s épp annyit is jövedelmezett.

Zombor, június 11. A gyűlések beálltak, de korántsem jövedelmeznek nekünk annyit, mint első előadásaink után reméltük. Oly forróság van a teremben, hogy nem csoda, ha a gyűlésben egész nap üldögélő közönség nem örömetst jön estve újra üldögélni színtermünkbe. Ma először játszottam a Peleskei nótáriust s igyekeztem kívül az is nagyban fárasztott, hogy a rendezéssel is igen sokat kell bajlódnom, mert igazgatónk, e pedáns gondatlan ember a színpaddal nagyon keveset törődik. Ő a maga félszeg modorával lemorzsolja szerepét, végigcsinálja a megszokott attitűdöket és Stellungokat, a többivel aztán mit sem gondol. Ha azt akarom, hogy egy-egy darab jól si-

kerüljön, nekem kell mindenre felügyelnem. Azonkívül hogy díszítetek, kelléket hordok, sűgok és gadrobot foltozok, még naponként a főbb szerepeket is el kell játszanom.

Zombor, június 15. Ma jutalomjátékom lévén, szokás szerint személyesen mentem a közönséget meginvitálni, de nem is fáradtam siker nélkül. Többnyire nagyon szívesen fogadtak, különösen Bideskúty kir. fiscus nemcsak szép ajándékot, de jó tanácsot is adott, kinyilatkoztatván, hogy társaságunkat gyengesége miatt nem pártolják; ajánlá is, hogy keressek jobb társaságot. Báccsal nem lehet elhithetni társulata gyengeségét, pedig immár nyilvánult tény az, hogy a német színészek legyűrték minket, dacára érdekes új darabjainknak.

1845

SZUPER KÁROLY NAPLÓJÁBÓL

Baján megtudtuk, hogy itt van Hevesi társasága, s hogy ő is, mint mi, Zomborba szándékozik. Hevesiék észrevevén bennünket, felkerestek s megütközve hallották meg tőlünk azt, mit nem szívesen közöltünk velök, hogy mi Zomborba megyünk. Viszont ők is dacosan ígérték, hogy legközelebb Zomborba vándorolnak, honnan hatóságilag kiállított engedély-levelük jött, ami nekünk nincsen.

Zombor, május 7. Amerre csak tavalyi ösmerőseinkkel találkozunk, mindenütt azt óhajtják, hogy mi maradjunk; ugyanis Hevesiék rossz előadásai által az egész Bácskában megutáltatták magukat. Mi az „Arany szarvas”-ban építettük fel színpadunkat, ők pedig a „Kamara-kert”-ben színekörüket. Volt lótás-futás egész nap a bíróhoz és kapitányhoz mind a mi részünkről, mind az ő részünkről. Végre estefelé felmentem Chiabainéval a bíróhoz, — utunkban az ellenfél primadonnájával is találkoztunk —, s a bíró úgy nyilatkozott javunkra, hogy mivel már ő egyszer megmondta Hevesinek, hogy egyik nap mi, másik nap pedig ők játsszanak, s az elsőség az övéké lévén, ma ját-

szaniok kellett volna, de ők egyáltalában nem akarnak jelenlétünkben föllépni s ma sem mertek játszani. A bíró tehát, ki részünkön látszik lenni, a holnapi napot részünkre határozta s meghagyta, hogy színlapjainkat okvetlenül hordassuk ki. Ezzel meglegedetten távozva tőle, halljuk, hogy ezen idő alatt Chiabait és Hevesit behívatta a kapitány magához s ott azok szépen megegyeztek, hogy előbb Hevesiék játszanak hatot, s mi azon idő alatt pauzáljunk és csak az ő elmenetelük után játszassunk. Én gyorsan futottam a kapitányhoz ezen egyezkedést felbontani, de már késő volt. Hanem Chiabainé heroinai heveséggel rohanta meg a kapitányt s rimánkodásaival annyira zavarba hozta, hogy nem tudott neki ellentmondani, s a holnapi játszást megengedte.

Zombor, május 8. Reggel kihordattuk színlapjainkat, nemkülönben Hevesi is. Délelőtt próbánk volt. Délután amint készülgetünk a játékra, jön az izenet a kapitánytól, hogy tartsuk magunkat azon egyezéshez, melyet tegnap előtte Hevesi és Chiabai tett. Átkoztuk Hevesi mindenesét, Beliczayt, ki nélkül a gyáva Hevesi mire se ment volna. Szájaskodásával ugyan elnyomott ő, de a sors segített rajtunk. Ugyanis ők délután tartván arénájokban az előadást, még amellet, hogy gyenge a társaságuk, oly szerencsétlen választást tettek első darabjukkal, hogy báró Eötvös igen költői, de unalmas darabját az Éljen az egyenlőséget választották, mellyel még azt sem érhatték el, hogy legjobb és csinos színésznőjüket Berzeviczynét, kivel nagyra vannak, s kit Beliczay világcsudájának és szépségének híresztelt, érvényesítsék, mert ebben az Egyenlőség darabban éppen nem jutott neki szerep. Csekély néhány szóból állott egész szerepe s napvilágnál lévén előadásuk, tündéri szépsége sem nagyon tűnt fel, sőt a napvilág nagyon is megvilágította a valóságot s eltűnt a szín a színésznőnél. És bár mireánk keményen ránk volt parancsolva a városkapitány által, hogy meg ne merjünk jelenni Hevesiék előadásán, annál kevésbé merjük a nemtetszésnek vagy kritikának egyetlen je-

lét adni, első felléptük mégsem sikerült. Nem kellett nekünk kritizálni, a közönség magától is átlátta, hogy ez nagyon gyenge társaság s hogy előadásuk igenis gyenge. Nagy zúgolódással hagyta el az arénát s jöttek tömegestül az „Arany Szarvasba”, s követelték tőlünk, hogy tartsunk előadást. Mi a városkapitányra hivatkoztunk, ki betiltotta nekünk a játszást, egy pár úriember rögtön ment a kapitány után. „Majd elhozzuk mi őt — úgymond — s meglátjuk, ellenáll-e a közönség kívánatának”. S míg ezek elhozták a kapitányt, igazgatónk-tól követelték, hogy tegye ki a kasszát, de ő vonakodott, azt mondván, hogy a közönségnek joga van tőlünk előadást kívánni, de nekünk nem szabad pénztárt nyitnunk. „Jól van hát — mondák — majd nyitunk magunk”, s azzal egy úr levette magas kalapját s abba szedte a bemeneti díjat, s midőn a kapitány megérkezett, azt kérdezték tőle: „Te tiltottad be ezen szegény emberek előadását? Jó! Hát most duplán fizesd az antrét!” s az meg is tette. Látván, hogy a nagy közönség kívánatának nem lehet ellenszegülni, nem is ellenezte a játékelőadást. Roppant energiával működtünk, e véletlen s rögtönzött előadás még növelte játékkedvünket. Taps és kihívások közt előadtuk Charlotte kapitányt, ami úgyszólván be volt tanulta, hogy sűgő nélkül játszhattuk; s minthogy a publikum ily összevágó és gyorsmenetelű előadást még nem látott, tökéletes tetszést arattunk. Megnézte előadásunkat Hevesi is, ki látva a nagy lelkesedést, bosszankodva elhagyni készült a színtermet, de a közönség nem eresztette, hanem azt mondta: „Csak maradjon direktor úr s tanulja meg ezektől, hogy kell játszani”. Én a monakói nemes komikus szerepét, nóm pedig a királynét adta.

Zombor, május 9. A tegnapi diadal után Hevesiék alkudozni kezdtek és mi pártfogóink ajánlatára s a kellemetlenségek elkerülése végett adtunk is nekik útiköltségre azért, hogy elköltözzenek Zomborból.

Zombor, május 20. Ma nyitottuk meg bérletünket a Falusi egyszerűséggel, mely darab szintén oly tetszésben részesült, mint az Ez-

red leánya, amabban nőm, emebben pedig Chiabainé nagy tetszéssel adván a címszerepet. Közönségünk napról napra gyarapodik azóta, hogy a Horváth-kertben arenát építettünk.

Zombor, június 30. Nemcsak hogy mindenikünk regressziroztamagát, de lefizettük esztergomi bukásunkból származott adósságainkat is, sőt szellemileg is gyarapodtunk, minthogy a buzgó pártfogás mellett több új darabot is betanultunk, dacára annak, hogy majdnem minden nap volt előadásunk s a közönség szíves vendégszeretete is sok időnkét igénybe vette. Kivált a szerb kereskedők vendégszeretete örökké emlékezetes leend előttem. Holnapután indulunk innen Siklósra. (...)

Zombor, szeptember 9—11. Lábbajom miatt a háromnapos utazás alatt ki nem mozdulhattam a kocsiból s Bezdánban az éjjel nem alhattunk, mivel az egész társaságnak egy szobába kellett szorulnia éjszakára, épp úgy, mint az előző éjjel. Színpadunk már készül, de nem a városháza termében, mint reméltük, hanem régi helyünkön. Így aztán nincsen sok reményünk zombori létünkhöz. Miután pedig mindannyian kedvetlenek vagyunk emiatt, kit mást kárhoztatunk, mint az igazgatót, ki már egy hónap óta hasztalan sürgette az idejövételt. (...)

Zombor, szept. 23. Néhány bajai visszafelé pezsgővel terhelt Zomborig elkísérte a társulatot. Nagy vigszággal utaztunk. Zombori ösmerőseink gúnyos mosollyal fogadták a Bajára kiránduló társaságot: „Hát már — úgymond — visszajöttök!” — Ez az éppen nem kecsagető viszontlátás onnan ered, hogy elmenetelünk előtti este Chiabainé és B. Róza kellemetlen botrányokat követtek el. Ma kaptam kézhez atyám hozzám intézett levelét, melyben víg szüretjűkre meghív. Kézsülők is ahhoz szívesen.

Zombor, szept. 25. Ma itt járt Kilényi s főleg azért jött, hogy engem szerződtessen. Miután operája elhagyta — csakis drámai társulatot akar szervezni. Én szívesen igérkeztem volna el neki, de csak

késő éjjel kerültem vele össze. Megbízta azonban Szerbényit azzal, hogy engem okvetlen hozzá szerződtessen. Egy év óta ráunván Chiabai társaságára, különösen pedig annak primadonnai félszégsegeire, annál inkább kész vagyok társulatától megválni, miután szabadkai téli évadjától ő elesett. Pedig hát erre nőm szülei miatt egész nyáron számítottunk. Hogy hely nélkül ne maradjak, két hét múltán való visszatérésemet megígértem Chiabainak, egyszersmind azonban írtam pénzért Kilényihez is Szabadkára. Ma este a Teréz nevezetű francia drámát adtuk.

1846 és
1847

SZUPER KÁROLY NAPLÓJÁBÓL

... Most Zombor felé készülünk, hol az időt a jövő hó 20-ig akarjuk eltölteni, azután pedig az Olaszhonba kiránduló magyar színtársaság Velencéből érkezett felszólító levele szerint Pécsre fogunk menni, hol a pécsiek által biztosított 6 havi idény alatt mi a drámai részt fogjuk képviselni az egyesült társaságban.

Zombor, október 6. A közönség még mindig szép számmal látogatja kis termünket, kár, hogy nagyobb helyiséget nem kaphattunk és hogy Komáromi rendszerint elszámítja a jövedelem tiszta részét, úgyhogy nekünk mi sem jut.

Zombor, október 11. A mai Pesti árvíz című új darab fele színházi dús bevételét elcsalta a társaságtól, dacára, hogy ahhoz mi jussa sem volt. Ez aztán minden jóra való embert elidegenít tőle s többen elhatároztuk, hogy elszakadunk tőle, annyival inkább, mivel Kilényitől való elcsalogatása alkalmával tett ígéreteit éppúgy nem váltá be, mint Erdély iránti terveit, sőt legújabbán az Olaszországból hazatérő pécsi színtársulattal való reményeinket is meghiúsítá állhatat-

lansága, illetve a Szabadkán tartózkodó Török Bénivel való hátunk mögött folytatott egyezkedése.

Zombor, október 27. Ma utolsót játszott Komáromi társulata Zomborban, mely előadáshoz átjött Török Béni is nejével s ennek leányával Munkácsi Flórával, de nem tudtak ezek sem hatást csinálni, mert a közönség botránnyai miatt, és a társaság irányában elkövetett leplezetlen zsarolásai miatt kedvetlenségét még Komáromi vendégeivel is éreztetni kívánta. Engem mindegyre biztatnak társaság szervezésére, sőt a casino 200 frtot is ígért ajándékol az első beruházásokra.

Zombor, október 29. Ma tartottuk zárszámadásainkat, s miután összes tartozását letagadni kezdé, a bíró előtt igazolván követeléseink jogosultságát, Komáromi és összes jószága őrizet alá tétetett. Végre is belátta helyzete tarthatatlanságát és kielégített bennünket órával, díszletekkel és ígéretekkel.

Zombor, november 8. Miután a casinóbeli társaság mindegyre érellyesebben ösztönzött szintársulat szervezésére, teljes hét napot töltöttem kocsin avégből, hogy színészeket toborozhassak. Végre részben Kecskeméten, részben Nagykőrösön sikerült is néhányat busás ígéretek mellett magamhoz szerződtetni. Hogy a vasárnap esti nagyobb bevételtől el ne essünk, a Vallomások című sikerült vígjátékot osztottam ki. A társulat újon érkezett tagjait a közönség igen szívélyesen fogadta és tiszteletükre a Három baltában vendéglakomát is rendezett. Keddre a megszaporodott társaság a Notredamot fogja adni bemutatóul.

Zombor, december 1. Első bérletünk 90 bérlővel szerencsésen bevérgződött, sőt második bérletünk is jól jövedelmez. Ez anyagi elismerésen kívül többrendbeli megtiszteltetésben is részesült társulatunk. Legtöbb időmet a Fratricis család megyeszerte híres vendégszerető házában és a vendégszerető plébániai papok közt töltöm.

Zombor, 1847. január 4. Ma játszottunk utolsót Zomborban s készülünk Halasra.(. . .)

Zombor, május 2. Ma kezdtük meg előadásainkat Szigeti Józsi népszínművével, a Jegygyűrűvel, s volt alkalmam meggyőződni újra, hogy az egész közönség, legkivált pedig a vagyonosabb szerb családok keresve-keresik az alkalmat, hogy egyik-másik színész iránti előismerésüknek kifejezést adhassanak. Csak az a baj, hogy rendkívül nagy az élelmiszerek drágasága, egy mérő tiszta búza 40—50 frt. Ha egyforintos kenyeret veszünk reggel a piacon, hát estig elfogy, mivelhogy csak egy kis cipó kapható 1 frtéért. És mégis a tehetősebbek szorgalmasan eljárnak a színházba, de a köznépet nehezen nélkülözzük és mégis nem állunk rosszabbul, mint máskor. Míg Baján két hó alatt 110 frtot kerestem, itt öt hét alatt 190 frt osztalékot kaptam. El is határoztuk itt kivárni a gyűléseket. Ma fogtak el itt három pécsi szökött katonát, kik agyonlőttek egy pandúrt. Most statarialiter ki vannak kötve a megyeház udvarán arccal a pandúrok szobája felé fordítva, hol az agyonlőtt pandúr kiterítve fekszik koporsójában, erősen megvilágítva viaszgyertyákkal, hogy egész éjjel ne vehessék le szemeiket áldozatukról. Holnapután alkalmasint mindhárman függni fognak.

Zombor, június 28. Tegnap fejeztük be előadásainkat Zomborban Zombori leányvásár című compositiómmal, mely nem bír több beccsel mint az alkalmi darabok, de arénánkat színültig megtölté nézővel.

186(?)

VÁRADI ANTAL FELJEGYZÉSEIBŐL

... a nyomorúság sokféle produkcióra viszi az embert, amikor üres a kassza. Ugyanerről hadd mondjak el még egy fura jutalomjátékot, nem nevezvén meg annak ma is élő hősét. Zomborban történt volna négy évtized előtt. Sehogy se ment a dolog, a direktor tehát a végsőkhöz fordult.

— Kiveszem a jutalomjátékomat. Előadjuk a Mohamed futását.

Összesen négyen maradtak akkor már, s néhakorban műkedvelők segítették ki őket.

Telehordatta tehát a „Grosgye” nevű mulatókert szerény színpadát tanyai homokkal, amely a pusztaságot légyen ábrázolandó s a színpad padlójának a közepén lyukat fúratott, amely alá nagy mennyekő hurkatöltő volt rejtve, telestele vízzel.

Amikor Mohamed — persze, a jutalmazandó — szomjúságtól gyötörve ott fog fetrengeni a homokpusztán és keservesen jajgatva vízért ordít, a végső kétségbeesés pillanatában fel fog fohászkozni Allahhoz, hogy tegyen érte csodát! . . . És íme, akkor görögtűz gyúl ki kétfelől s a padló alól a dekorátor az éktelen hurkatöltőből hatalmas vízsugarat lövell fölfelé, mire a megenyhült Mohamed térden állva fog hálát adni, mondván:

— Köszönöm ezt néked, Allah! . . .

Az előadáson azonban egy kis baj történt. A fetrengő direktor a játék hevében ráült a lyukra és akkor ordította, hogy:

— Tégy csodát értem, ó Allah!

S a dekorátor a végszóra elsütötte a maga hurkatöltőjét, mire a Mohamed-direktor mint a gumilabda pattant a magasba, odaszorítván két kezét, ahol azt a hurkatöltő megtámadta és ordítván eszeveszettül, hogy:

— Köszönöm ezt neked, Allah!

Mi sokat nevettünk rajta. Azóta megsegítette Allah, s a seb is beforrt, csak a komikus emlék maradt meg.

Viselje egészséggel!

1888

MIKLÓS Y GYULA NAPLÓJÁBÓL

Szécsény, június 16. szombat. A zombori színházért, f. h. 20-ig kell folyamodni. Maximovits Szilárd színügyi bizottsági elnökhöz. Innen nem folyamodhatom, de hazaérve Tarjánba megkísérlem.

Salgótarján, június 19-én kedde. A zombori színházért elküldtem a folyamodványomat, persze nem lesz sikere.

Június 27, szerdán. A zombori színházat hat pályázó közül Sághy Zsigmond kapta meg. Én pedig megint hoppon maradtam. Ez lesz már az én sorsom halálomig.

NAGYBECSKEREK

1827 (?)

DÉRYNÉ EMLÉKIRATAIBÓL

Csakugyan, midőn már minden rendezve volt, úgy cselekedett Kislényi, hogy fölváltva majd Hódmezővásárhelyt, majd ismét Szegeden játszottunk. Megjártuk Baját, Szabadkát, meg biz én nem tudom ott közelibe még hol voltunk.

Egyszer levelet kap a társaság, melyben meghívják Becskerekre. Hogy csak menjünk, mert oly sok dicséretet hallanak a társaságról, melynél fogva most, midőn töméntelen nép gyülekezik a városba — valami nagygyűlési szertartásra — s igen nagy jövedelmekről biztosítanak.

Beérünk Becskerekre, beállunk egy fogadóba, szobát kérünk. Nincs, mind el van foglalva. Küldjük a fiatalabb színészeket szállást keresni. Nincs, aranyért se lehet szállást találni. „No szép! — mondtam, — ezért ide hívhattak, mégcsak annyi figyelem sincs, hogy szállásra mehessünk. Hát itt pakoljak ki az udvar közepén?” A férfiak nem akartak oly porosan Hertelendyhez — már nem tudom, főispán volt-e vagy alispán — menni, de végre mégiscsak elmentek, hogy hát mit csináljunk, mert így áll a dolog. Hertelendy úr igen nagy örömmel fogadta a tagokat. „Ne búsuljanak, mindjárt lesz szállás.” Eléhvívta a hajdúkat, mindjárt küldte a férfiakkal rendet csinálni. „Szállás legyen! — monda, — az én számomra mind. Ha nem akarnak szépszerivel szobát adni, verd ki őket mind, menjenek a kamarába aludni.” Mindjárt volt szállás elég. Én egy özvegy rácnéhoz jutottam. Egy szót

se tudtam vele beszélni, csak integettem neki, hogy maradjon odabent, elférünk. Azután a legjobb barátném lett. Miután rendben voltam mindennel, fölöltöztem, elmentem Hertelendyné önagyságához tisztelkedni. Rendkívüli nyájassággal fogadott. Sajnálta, hogy úgy össze kellett magamat szorítkoznia a vén rácnéval. „De hiába! — mondá, — nincs elég szállás. Maga, édes Déryné, egy nap úgy mint másnap mindenkori vendégem lesz.” Bejött Hertelendy. „Hát hol fog maga öltözködni?” „Alkalmasint a színpadon”, — mondám. „Nem úgy, — mondá. — A színpad itt lesz fölállítva a vármegye házánál. Mindjárt mellette van az írószobám, s maga egyedül ott fog öltözködni egész ittlétök alatt. Nekem csak nappal van arra szükségem.” Úgy is volt, csakhogy reám nézve egy kis kellemetlenséggel volt összekötve. Ugyanis én öltözködésem alatt igen szerettem a csendességet, azalatt mindig szerepeimről gondolkozván. Ahogy fölmentem öt óraker öltözködni csupa tiszteletadásból odaállította a jó Hertelendy úr a cigánybandát, s míg csak a színpadra nem mentem, mindig ott visított hegyeshangú klarinétjával fülembé. Néha-néha le kukkantottam az ablakon, s mondám halk hangon: „Édes lelkem, elég lesz már.” „Nem, nem! mindjárt megbotoztatna a nagyságos úr.” S nekem azt végig ott kellett hallgatnom, míg csak a szobából ki nem mentem a színpadra. Ó, hangok vegyítéke a fülemben! Hol kapjalak meg, Desdemona? Rosina! No, de ehhez hozzá kellett szoknom.

Azon zajt, vígságot, ami ezen városkát megtöltötte, seholy se tapasztaltam. Egész nap muzsikaszót hallott az ember. Tele volt az ég hegedűvel, mint szokták mondani. De a forróság kiállhatatlan volt, s leginkább tapasztalható volt a színpadon. A roppant néptömeg a színházban; a gőz mind fölfelé tódult a színpadra. Nők, még az erős férfiak is úgy elgyengültek, hogy csakúgy potyogtak le a földre a játék alatt. Én kitaláltam a módját, hogy miképp oltalmazsam magam hasonló sorstól. Nálunk az operák oly precízióval adattak, hogy abban semmi hibát találni nem lehetett, ami az összevágást illeti. Kivált én.

Akármelyiknek a szerepét el tudtam volna énekelni. Megkértem tehát társaimat, hogy engedjék el nekem a próbára megjelenésemet, s állítsanak oda valakit helyemben, aki annyira-mennyire be tudja helyemet tölteni, inkább semmint estve történjék valami zavar. Ők feloldottak, és én már kilestem magamnak egy helyet a folyóban. Én le a vízbe, délelőtt, délután. Mindig a folyóban lucskolódtam. Eleintén még féltem is egy kissé, hogy elrekedek, de sőt úgy éreztem, hogy erősödik a hangom. Egyébként is én már ahhoz szokva voltam, mert Kolozsvárt, amikor csak tehettem, a hideg folyóba jártam fürödni. S így megmenekedtem a közös bajból.

Hertelendyné önagysága egy igen kedves, kedélyes úrnő volt. Engem különösen szeretett. Ebédről sohase volt szabad elmaradnom. Hiába fogadkoztam, hogy én akkor nem szoktam enni, midőn operám van. S még a készület! Az mind nem használt. Azt mondta: „Itt kell lenni! nézzen rá, ha nem eszik.” „Jaj! — mondom, — de nehéz ám megállani, ha annyi jót lát az ember maga előtt elhordani.” „No, majd rákiáltok, hogy nem szabad!” Pedig osztán ki kínálgatott legtöbbit, mint ő. Többek között egy német zongoraművész is ült az asztalnál eleitől fogva, s ez, vettem észre, hogy mindig úgy alkalmazta magát, hogy mellém üljön. Hosszas beszélgetéseink között aztán egyszercsak kisült, hogy miért igyekszik oly szorgalmasan szomszédságomban. Előhozódott köztünk természet szerint a muzsika, ének stb. Mondja: „Ugyan, kérem az asszonyt, hol veszi magát itt a magyaroknál ily drága kincs? !” „Hm! hm! hm!” Előbb azt gondoltam valami szerelmi vallomás. De nem, ó nem, s folytatja „Miért vesztegel itt az ily utazó társaságoknál? Kár azért a szép hangért” Mondom neki: „Hiszen itt se vesz el”. „Igaza van, — mondja, — de nagy társaságoknál, fővárosban, nagy fizetésre, mégiscsak mindig nagyobbyszerű helyzet. Én Bécsben az operaszínháznál vagyok, és mondhatom, nagy befolyással bírok. Jöjjön velem, és két hét alatt szerződve lesz, és furorét fog csinálni.” Persze, hogy előbb mindenről kikérdezett, s el-

bámult, midőn mondtam neki, úgy gondolom, száz váltóforintom volt. „Az istenért, — monda, — nálunk egy kóristánénak is több van.” „Már én csak az én magyarjaimnál maradok, — mondtam. — Hiszen, ha én elmennék, ki maradna nekik?” „Jaj! de az enfelemelkedés és jólét megszerzése első kötelessége az embernek. Hisz ez fölázdozás.” Midőn látta, hogy semmire se mehet velem, képzelem, mondta magában: die dumme Gans!

Roppant nagybirtokú úr lakott Beeskereken, Kiss nevezetű. Ennek volt egy nevendék fia, lehetett tán tizennégy éves. Ez az ifjúcska többnyire ott jött-ment Hertelendyéknel, hát már engem úgy egy kissé ismert. De ő mindenütt otthonos volt; neki mindent kellett látni, hallani, tudni. Én úgy gondolom, hogy ez a mi Kiss Ernőnk volt, ki a forradalomban mint tábornagy jeleskedett. Nem esküszöm meg reá, de úgy hiszem, hogy ő volt az. Egyszer eljön hozzám. „Déryné! Én hallottam valamit, s mindjárt elfutottam magához, hogy megörvendeztessem. Hallottam, mikor Hertelendy bácsi azt mondta a többi uraknak, hogy ez jeles társaság, egypár ezer forintot öszve kell raknunk, és átadni nekik, midőn itt bevégezték, s el akarnak indulni, de azon megjegyzéssel, hogy ők maguk is el fogják ismerni, hogy kicsoda a társaság igazgyöngye, s havi osztalék szerint a legtöbb rész őt illesse. Hát maga legtöbbet fog kapni belőle. Most elmegyek, osztán, ha valamit hallok megint, eljövök magának megmondani.”

Úgy gondolom A szevillai borbélyt adtuk, s ezen verseket szórták:

A MAGYAR SZÍNműVÉS Z TÁRSASÁGHoz!

Ti a szép Abauj völgyei kellemét
A bánsági mezők néma lapályaival
Váltván, hála tinektek!
A nemzet szava üdvözöl.

Már a nemzeti hang büszke irányt teremt
Hajnallángba borul a magyar Édene,
S, hogy föltúnjön az élet:
Díszül nektek adá az ég.

Most nekem játék után, midőn már majd lefeküdtem, éji zenét adtak, de majd vérengzés lett belőle. Ablakom alatt közel megszólal a zene. Én mindig igen szerettem a jó cigányzenészeket hallgatni, s ezek csakugyanis jók voltak, s igen szép szívreszóló magyar dalokat játszottak. Engemet már többször könnyekre indított a cigányzene, nevezetesen Marosvásárhelyen. Egy próba alkalmával bejön egy cigány, s igen szemérmetesen kér engedelmet, hogy szabad-e neki itt a próbát végighallgatni? Szívesen! mondják a férfiak. Üljön le oda a parterre-re. Színdarabból próbáltunk. Midőn a próbának vége volt, megköszönte, s azt kérdi: meghallgatjuk-e, ha elhozza a hegedűjét, s valamit játszik rajta? Ó, nagyon szívesen, mondánk . . .

Tehát alig szólal meg a zene ablakom alatt, érkezik egy másik banda is, s a ház egyik végébe egész kényelemmel odasorakozva magát, roppant nagy kísérettel és lármával elkezd muzsikálni, de egészen mást, mint az elsők. Odamennek az elsőbbek, s igen illedelmesen kérik, hogy mennének dolgukra, hiszen látják, hogy már ők itt vannak. „Hát aztán!” kiabáltak amazok, „Nekünk is épp oly jogunk van, mint nektek, üsd!” Ebből lett egy pokoli lárma, zaj, s bunkósok püfölése hangzott az éjjelben. Üsd! üsd! hangzott mindig. Engem halálos ijedtség fogott el, nem kívántam én többé a zenét hallgatni, félrehúztam magam egy szegletbe, reszkettem, s kértem az istent, hogy csak mielőbb eltávozna a két banda. Amazoknak a muzsikásai már rég elszaladtak, midőn a bunkósok mozgásba jöttek, de az elsők csakhamar rendet csináltak, amazokat elkergetvén, s másnapra halasztván az elégtételt a véres fejkért.

Következett, hogy a Párizsi János operátadtuk. Az a kedves Her-

telendyné őnagysága mindig kigondolt valamit. Ez a Párizsi János igen víg és kedvet élesztő opera. Én a hercegnét játszottam. Midőn kilépek, nagy tapsvihar fogad, de különösnek tetszett, hogy nem akarnak szünni, pedig már az ének következett. Egyeszerre csak zúhintják föl a színpadra a legszebb hortenziákat, szintúgy sajnáltam reájok tapodni. Amint már néhány taktust énekeltem, csak kapkodok az orromhoz hogy valami légy bosszant. Én éppen a középén állottam, egyszercsak ránehezedik a fejemre valami fölülről, rá a fejemre, de a koszorú igen nagy lévén, egyenesen lesüppedt a nyakamba. A publikum ismét nagy tapsba tört ki, de az éneknek vége volt. Úgy kiáltották aztán föl, hogy kezdjem újra! Úgy lett. Jött másnap az én kis pletykásom nagy bosszúsággal, hogy „Az a néni! lássa Déryné, hogy titkolódzott előttem, semmit se tudhattam meg, hogy magának elmondhattam volna. De már most mindent tudok. Tegnapelőtt négy ifjút lóra ültetett, és egy mérföldnyiről hozták a sok hortenziát. Azt mondta nekik, ha szépszerivel nem adják, rabolják meg a kerteket, de sokat, és itt legyenek, mert ő maga akarja a koszorút kötni. Midőn mondtam neki, hogy én is hoztam volna, eredj te pletyka! mindjárt elárultál volna” . . .

Ami a koszorúba vers volt, vagy elvesztettem, vagy Kolozsvárt maradt. De midőn az éji zene volt, az ablakon több ilyen verseket szórtak, de abból is csak ez az egy maradt.

Mely föld honod, bájhangu csalogány?
Vagy égből szálltál alá közénk,
Ki mint kecses, szende tavaszvirág,
Bájjillattal közelítsz felénk?

Melpomene gyermeke! Égi lány,
Ajándokul adva földünknek,

Homlokodon rég díszlik már repkény,
Méltó jelképe érdemidnek.

Varázs hangja szép rózsá ajkadnak
Végóráám is megédesítené,
Kínjait enyhítné halálomnak
S sírom pompába öltöztetné.

Majd ha egykor hant földendi testem,
S korány-pír nem költene föl többé,
Zengj dalt a halmon, mi alatt fekszem,
S hamvam áldani fog örökké.

Élj még sok s örömteli napokat,
Ne férjen közel hozzád ármány,
Vedd kegyesen e néma sorokat
Üdvözetül, szende csalogány.

Közeledett az idő, hogy bevégezzük a tizennégy napot. Még tán egy pár játék volt kitűzve, s menni akartunk Kassára. De levelet kapott a társaság Aradról, hogy egyenest csak oda siessünk. Oly sok dicséretet hallanak ezen társulatról, hogy égnek a vágytól bennünket körükbe fogadhatni. El volt határozva, hogy oda megyünk. A szekereket ők fogják fizetni. Itt Bácskában (?) bevégeztük játékainkat. A férfiak előkelőbbjeit förendelte Hertelendy úr, és keményen meghagyta nekik több urak jelenlétében, hogy a legnagyobb rész azon pénzből — már nem tudom bizonyosan, de úgy rémlik előttem: hat-ezer forint volt — s csakugyan is éppen azon szavakkal mondta nekik elé, mint ahogy a kis pletyka nekem beszűgta: „Jól tudják az urak, ki a társaság igazgyöngye, őneki kell kapni a legnagyobb részt. A leg-

gyengébb tag is kapjon belőle. Osszák el az urak igazságosan.” „Ó! minden biztonnyal úgy fogunk cselekedni.”

Még az utolsó játékunkban ezen verseket szórták:

DÉRYNÉNEK ÉS SZERDAHELYINEK

Hálánk nemesb küzdéstökért
Nevelt s adott több gyöngyfüzért,
Adá szívünk vonzalmiból,
Szebb érzetink virágiból,
Hálánk nemesb küzdéstökért
Nektek fűzött ma is fűzért.

Ó, küzdjetek! s minden kebel
Küzdéstökért emlényt nevel,
S ha majd a pálya utait
Művészileg futjátok itt,
Hálánk nemesb küzdéstökért
Nevel babért s emlényfüzért.

Midőn elmentem Hertelendyné őnagyságához búcsúzni s megköszönni a kegyteljes elfogadást, mellyel szerencsétetett, forrón megölelt, s mondá: „Ó, kedves Déryné! mi köszönjük a dús élvezetet, melyet nyújtott. Ó jöjjenek még el, hadd hallhassam magát még.” S ő is elmondta nekem ugyanazon szavakkal, mit a kis pletyka mondott a pénz felől.

Midőn háziasszonyomat kértem: „Mivel tartozom?” „Semmivel, — mondá, — minden el van igazítva.” . . . És úgy gondolom, a többi is mind ingyen szállást kapott.

Híre ment társaságunk működésének a Bánságban, s már a harmadik előadás alatt Torontál megyéből egy küldöttség jött hozzánk föl a színpadra, a nagybecskereki vármegyegyűlésre meghívandó, köszönettel vettük e megtiszteltetést, de egyszersmind kinyilatkoztattuk: mi szívesen teljesítjük Torontál megye óhajtását, ha csak némileg is kikereshetnők a tagok fizetését. — Ne legyen arra gondjuk, a mi kötelességünk arról gondoskodni, hogy ne veszítsenek. — Szóbeli alkunk kézzszorítással megkötetett, még a nap is meghatározott, mire Aradon a bérlet befejeztetik.(..)

Aradon a bérlet közepe táján betoppan hozzánk egy deli termetű magyar úriember, „Uraim, én Rósa megyei esküdt vagyok, megyém meghagyásából jövök megtudni önöktől, hány négyfogatú forspontra és hámos lóra léssen szükségök, s határozzák meg pontosan az elindulási napot, hogy pontosan itt lehessenek, addig is küldjenek velem előre egy ahhoz értő egyént, ki a színpadot a megye nagytermében elkészíttesse, lesz számára és szolgálatára annyi mestersegéd, mennyire szüksége lesz.” Mi elküldöttük vele díszítönket, a szekerek megrendelvék, s a határozott napon déltájban el is indultunk 12 szekér, és tulajdon két szekerünk elé fogott négy-négy hámos ló segedelmével; repültek velünk a jó lovak, az első és utolsó szekéren egy-egy megyehuszárral; az esküdt úr előrehajtatott mint fergeteg, estvére Nagykomlósra értünk, hol a nagy fogadó minden szobája két-két égő gyertyával rendelkezésünk alá adatott, azon megjegyzéssel, hogy vacsorára az egész társaság minden személyválogatás nélkül, azaz szabók, szolgák és minden cselédséggel együtt szívesen láttatik az esküdt úr házánál; — semmi mentség — mert a korcsmárosnak meg van parancsolva, hogy semmiféle enni- vagy innivalót számunkra ne szolgáltasson. Mit tehattünk egyebet? a parancsnak engedelmestünk, ámbár törődött testünk egy kis falatozás után óhajtotta volna

a nyugalmat. Az egész testületet hajdúk kísérték, és szépen betel-
ték esküdt úr udvarára, udvarára mondom, mert házában csakugyan
negyedrésze sem fért volna el; de nem is mint ludakat a gyepre, ha-
nem egy irgalmatlan nagy ponyvás sátor alá, mely alatt oly nagy
terített asztal állott, hogy egy század huszár is kényelemmel elülhe-
tett volna mellette, és az asztal körül még táncolhattak is volna. Rósa
esküdt úr volt a gazda, rengett az asztal a sok mindenféle magyaros
ételtől, sülttől, s tészta-süteménytől, különféle jó boroktól s borvizek-
től; cselédeinket szolgálatunkra kikérte. Nekifogtunk „falatozni”,
evésnek is beillett, bodorodni kezdett a vendégsereg, barna zenészek
húzták a csárdást, végre felköszöntésekre került, puffogtak a pezsgő-
üvegek, éltettük egymást, éltettük Rósa gazdánkat, éltettük Toron-
tál megyét, éltettük Magyarországot, éltettük az egész világot, szét-
bomlott hirtelen a nagy asztal, táncteremmé alakult a sátor belseje,
húzta a cigány, mi pedig törődött testünket feledve jártuk a három
a táncot kivilágos-kivirradtig; sok vendégségben voltam életemben,
de ily kedvszottyantó kedélyes multságban sohasem. Végre elszéled-
tünk, lefeküdtünk, s egypár órai nyugalom után reggeliztünk a fo-
gadóban, szekereink már felpakolva, fizetni akartunk — „ist alles
schon bezahlt” — felelte a fagadós — útnak indultunk az esküdt
és a hajdúk kíséretében, s délután beértünk Nagybecskerekre, itt a
szállások megrendelve lévén, mindenki odavonult, törődött testének
nyugalmat adandó.

Másnap tisztelgettünk, először is a megyeházánál, itt találtuk
együtt mind az urakat és rendeket, fölkísértek a terembe, színpadunk
készen állott, öltözőszobáku a főispáni lak szolgált, a nézőhely párnás
székekkel ellátva, egyszóval mind csinosan s kényelemmel. Temes-
várról hozzatták az operához megkívántató orchestrumot, elkezdet-
tük előadásainkat, a gyűlés alatt, mely 14 napig tartott, mindennap
játszottunk, azaz mindennap egy-egy operát énekeltünk — kérték,

és csak azért, mert Becskereken úgysem hallhatnak többé operát — így egymásután 14 nap alatt 14 operát adtunk! oh, boldog operisták! egy sem volt rekedt!!! Ebédre mindennap hivatalos volt az egész személyzet, hol egy, hol más úri házhoz, estve játék után, de mindennap, a nagy fogadóban a fiatalság vendégei valánk, nem hiába tartják a Bánságot a birodalom éléskamrájának, majd agyontömtek bennünket.

Elvégezvén előadásainkat tiszta bevételünk összesen kétezer frt. volt, másnap búcsúebéd a megyeházánál, hol a honoratiorok mind jelen voltak; vígan folyt az ebéd, s ebéd után Kiss Antal — földesúr — búcsúzott el tőlünk, szerencsét s kitartást kívánt, mely által hazánk méltánylatát, mi pedig bő jutalmát arathassuk, „vegyék önök e csekélységet, melyet Torontál megye rendei szorgalmuk elismeréseül nyújtanak, tartsanak emlékezetükben, mint ahogy mi sem fogjuk feledni az élvezetet mit önök nyújtának”. — Kétezer forint volt az ajándék! melyet a vezértagok érdem szerint a tagok közt el is osztottak. Déryné asszonynak 500 forintot, a többi tagoknak egyhavi fizetést. Másnap készen állottak szekereink, s útnak eredtünk vissza Aradra, hol ismét két bérletet gyűjtött számunkra a másodalispán, — oda és vissza becskerekre utunk diadalmenet volt. De miután nincs boldogság, melybe keserűség ne vegyüljön, Becskereken is az irigység vegyíté fullánkos mérgét abba. Másodénekesnőnk, ki egyhavi fizetésben részesült a kétezer forint ajándokpénzből, panaszra ment a megyéhez, feladván a vezértagokat, miért nem adtak neki ötszáz forintot, mint az első énekesnőnek. De miután a kétezer forint elosztását mi névszerint bemutattuk; ezt a választ nyerte: „Ha a megye osztotta volna el a tagok közt ez összeget, a vezértagok többen részesültek volna, s bámuljuk tékozlásukat, mert meg vagyunk győződve, ha vesztenek a vezértagok, önök nem pótolandják veszteségüket.”

1865 nyarán Szilágyi Béla társulata, melynek magam is egyik hátramoszdítója valék, Nagybecskereken a közönség közönyén hajótörést szenvedett, hogy az adósság nem éppen kellemes hínárjából kikecmereghessünk, a mentőeszközök különféle nemeit vettük igénybe. Egyik csapat ment előbbeni direktorával Törökbecsére, a másik pedig az igazgató úrtól várta a megváltó messiást. Én az utóbbiak közé tartozám, miután várt előlegem pár nap múlva csakugyan megérkezett egy szeptemberi hideg hajnalban búcsút vettem Nagybecskerek városától.

Tavasszal Nagybecskerekre költöztünk. A színház kicsiny volt, de mindennap zsúfolásig megtelt. Krieger Cornéliát, a gyönyörű hangú énekesnőt minden felléptekor ünnepelte, még a magyarul nem tudó közönség is. Operistánk és operettrendezőnk Marczell Géza — az Operához kapván szerződést — megvált társulatunktól. Szerepét a Kornevillei harangokban (Gáspár apó) én vettem át. Karmesterünk Lotscharek, egyetlen tanuló-próbát és egy színpadi próbát adott — így is tisztességes sikerem volt, pedig sohase voltam énekes színész.

TÖRÖKKANIZSA

Szegedről egynapi pihenő után, a rekkenő nyári hőségben tovább vándoroltam és eljutottam Törökkanizsára, ahol legnagyobb örömmre Pály Gyula színtársulatára bukkantam és szívesen fogadtak mint novíciust körükbe. De itt bizony nem juthattam szóhoz, mert majdnem az egész társulat a direktor családjából került ki. Ő maga kitűnő komikus volt. Felesége Miksay Ida drámai hősnőket játszott. Anyósa Miksayné anyaszínésznő és komikáné volt egyszemélyben, feleségének nővére Miksay Józsa mint népszínműénekesnő jeleskedett.

Két sógora Miksay Emil és Miksay Jóska játszottak mindenféle szerepeket. A család kiegészítéséül szolgált még Bódy János, a deli termetű, érdekes arcú hősszerelmes és Chován Sándor képzett énekeszínész, valamint Győre Katica, aki a naív szerepkört töltötte be. Én mint színészinass reggelenként kisöpörtem a színháztermet, megtisztítottam és megtöltöttem petróleummal a lámpákat, este kiosztottam a színészeknek a maszkírozáshoz kapott gyertyákat, azután előadás kezdete előtt a bejárathoz állottam jegyszedőnek és helymuto-gatónak. És ezért a sok hivatalért, amelyhez még éjjelenként tizenöt színlap írása is járult, kaptam naponként ötven krajcár fizetést és a bevételi osztalékból két forintot — ha jutott.

Így töltöttem el három hónapot anélkül, hogy a színpadon szóhoz juthattam volna, amikor végre az ősz közeledtével meguntam a néma szereplés dicsőségét és Törökkanizsáról, kétnapi gyaloglás után, visszatértem Szegedre.

HORVÁTORSZÁG ÉS SZLOVÉNIA

... Varaždon volt színházacska, mely bár célszerűtlenül van építve, mégis jó lett volna nekünk ez alkalomra, de már a helybeli színészek elfoglalták. Mi tehát az „Aranyas” vendégfogadó termében állítottunk színpadot és jó sikerrel adtuk mutatványainkat.

A helybeli színészek károsultnak képzelvén magukat, a város bírójához kérelemmel járultak, hogy mivel nemcsak magyarul adjuk mutatványainkat, hanem diákul is, utasítsanak minket rendre, mert már az a híre is jár a városban, hogy német előadásra készülünk.

A válasz az volt, hogy előadásainkban a hatóság akadályt nem tehet, mivel a tanácstól van engedelmünk, hanem azt javasolja, ha mi németül fogunk játszani, azzal kell minket letromfolni, hogy játsszanak magyarul.

Íme egy színlap Varaždról az akkori napokból:

Varaždon az Aranyasnál

Balog István igazgatása alatt Ma szerdán

Szeptemb. 19. 1827. előadódik a magyar

színművész társaság által

Monyorkeréky gróf Erdődy Károly

ő Exellenciája

Tekintetes Varažd vármegye örökös főispánjának

méltó tiszteletére

Mátyás király
választása és koronáztatása
Electio Mathiale
Regis Hungariae et. coronatio
Dráma 2 felvonásban
A játékot fogja követni egy hatos magyar tánc
Az estét bevégzi egy pompás néma ábrázolat
(Tableau) mely mutatja
Mátyás király
megkoronázását
Inter scenes hungaricas occurt scena latina
per Joannem Vitéz de Zredna Episcopum Magnum
Varadiensem Josephum Lindvay, et
Petrum Ujlaki
Kezdődik 7 és fél órakor

... Taps kísérte minden fölvonásunkat, jelenésünket, táncunkat,
néma csoporzatainkat.

1840

SZUPER KÁROLY NAPLÓJÁBÓL

Május elején Fekete színésztoborzó útra indult, mialatt mi négyen hátramaradtunk néhány apró darabot adtunk elő, s egyesülve az újoncokkal Csáktornyára mentünk, miután azonban itt helyiséget nem kaphattunk, bementünk Horvátországba, hol igen szívesen látott vendégek voltunk és igazi testvéri szeretettel karolták fel a horvátok a magyar művészetet, különösen táncos előadásaink tetszettek, melyeket az akkori leghíresebb táncos Fitos rendezett; hátha még énekes előadásokat tarthattunk volna, melyek akkor a vidéki magyar színésznél még nem igen divatoztak! Varasd volt főállomásunk, hol

roppant közönség előtt szabad ég alatt adtuk Sobrit. Innen gyakran kirándultunk a fürdő-évad alatt Toplicára és Csáktornyára. Horvátországban két út állott előttünk: vagy bemenni Zágrábba, vagy viszatérni Zalába. Győzött honvágyunk.

1844

SZUPER KÁROLY NAPLÓJÁBÓL

... Minthogy eddigi néhány előadásunk azzal sem kecsegtet, hogy útiköltségünket kikereshessük, Zomborba menesztettünk egy embert helycsinálás végett. Kitűzött állomásunkra, Eszékre az illyr lázadás miatt nem mehettünk. A Szökött katona előadását látva, két vukovári illetőségű úr meghívta a társaságot Vukovárra, megnyugtattván afelől, hogy Vukovár lakosságának jelentékenyebb része magyar, s hogy ők kevés kivétellel magyar pártiak. Miután megígértük a siklósiaknak, hogy a vukovári megyegyűlések után körükbe visszatérünk az esetben, ha bérletet szednek számunkra, megkezdettük az összepakolást.

Vukovár, május 3. Dárdára utánunk jött Latabár, hol egyik kocsi-kerekünk eltörése miatt kellett vesztegelnünk. Pécsről azért eredt utánunk, hogy tagjainkat elverbuválja, miután az övét a szegediek vitték el. A korhely és pazarló Görbét szívesen elbocsátottuk, Ormayt azonban sajnáljuk, hogy tőlünk elcsábítá Latabár.

Vukován, május 6. Hely hiányában kénytelenek voltunk az itteni német szintársulattal egyezkedni s tőlük kibérelni színpadjukat, melyen előadtuk nagy tetszés mellett a Szökött katonát. Dacára, hogy egy-egy huszast fizettek a nézők, és hogy a kis terem zsúfolásig tömve volt, bevételünk nagyon csekély volt.

Vukovár, május 7. A megyegyűlésre összejött úrrend azt követelvé, hogy kedvelt mulatóhelyükön az „Adicában” előadást tartsunk, kiküldtük decoratorunkat, hogy öt órára egy darab gyeponnyával elkerítve színpadot csináljon. Tulajdonképpen színpadnak híre sem

volt, az ülőhely pedig mindössze egy rozszant padból állott. Mi egy sarokba szorítva adtuk elő a Tisztújítást, éspedig a ponyva egyik szélén hagyott nyíláson ki-be járva jelenésünk szerint. Előadásunkat azonban nem végezhattük be, mert az esőszakadás közénk rontott.

Vukovár, május 9. Ma negyedik előadásunkkal befejeztük itt a németek színpadján működésünket. Ittlétünk alatt nemcsak meghívónk Ragulics Demeter, de az összes intelligencia magyaros vendégszeretettel árasztott el. A megyei tisztviselők pedig 63 frtot gyűjtöttek s küldtek küldöttségileg útiköltségre.

Siklós, május 27. Habár Eszéken meg is kaptuk a hatóságtól Vukovárról visszajövet az előbb megtagadott játszási engedélyt, nem vettük igénybe és Siklóstra jöttünk. Itt azonban másodszori megjelenésünk alkalmából (miután Pázmán több tagot elcsalt tőlünk, nekünk pedig nem sikerült Pécsről Latabár különben is gyenge társulatából a hiányzókat kipótolni) oszló-bomló társulatunk előadásai nagyon keveset jövedelmeznek. Ma búcsúelőadásul a Két pisztolyt adtuk öt férfival. Nem is volt köszönet benne.

1890

JESZENSZKY DEZSŐ FELJEGYZÉSEIBŐL

Ezernyolcszázkilencven ősz táján, lehetett úgy szeptember közepén, Muraszombaton voltam színigazgató. Igaz, hogy igazgatni valóm alig akadt, mert az egész társulatom öt nőből s magammal együtt három férfiből állott. Pénzemmél együtt elfogyott a társulat is. Ezeket is már csak a kényszerűség tartotta nálam, merthogy még nem kaptak szerződést. A színházam is csak olyan volt, mint a társulat. A vendéglő udvarán, a kocsiszín néhány szál deszkával jól-rosszul bekerítve. A színpad söröshordókra építve és árván fityegett rajta az ütött-kopott egy rendbeli díszletnek nevezett csúfság. Nagyon ros-

szul ment s vállvetve szidtam színészeimmel a t. publikumot, hogy különben jeles előadásainkat nem akarja megnézni.

Ha a publikum szidta előadásaimat, miért ne vettem volna magamnak elégtételt, én meg szidtam a publikumot. Mind a ketten jogosan tettük. Az én előadásaim nem tetszettek nekik, hát szidtak és nem jöttek felénk, nekem meg éppen csak az nem tetszett, hogy nem jöttek felénk. A különbség kettőnk között az volt, hogy nekik az én szidásom nem ártott, nekem meg nagyon is megártott, mert bizony-bizony már kenyérre is alig jutott.

Ahogy a társulat összes tagjaival így töprengünk, egy mentőgondolat jut eszembe. Ma hallottam, hogy Belatincen, gróf Zichy Ágoston kastélyára rászállott a gólya s ugyancsak készülődnek a keresztelőre. Hátha lehetne ott valamit csinálni. Nem szólok senkinek, színházamból kisomfordálok s nekivágok a jegenyékkal beszegett országútnak. Az út Belatincig gyalog, betart jó másfél órát. Volt időm haditervetemet felépíteni. Megint a régi ábrándozás vett erőt lelkemen. Kiszíneztem magamnak, hogy állok a gróf elé, hogy ecsetelem közönségem részvétlenségét. Bizony nem vallom be, hogy csak nyolcadmagammal vagyok. Mondok én neki 24 tagú társulatot. Elmondom, mily jól játszunk. Itt a végvidéken mily kultúrmissziót teljesítünk . . . s mily hiábavaló minden küzdelmünk, a közönség nem jutalmazza törekvéseinket s nemhogy babért, de kenyeret sem ad. Már láttam magam előtt, hogy a kormányzó hogy nyúl a zsebébe s vesz ki öt darab tizes bankót: „Itt van, édes igazgató úr, segítsenek magukon.” De talán százas bankó is lesz az. Nem lehetetlen, olvastam én már ilyen esetet, s vén színészekről meg nem egyet hallottam. Mi egy ilyen gazdag, nagy úrnak száz forint? Kevesebb, mint nekem két krajcár. Kivált most, gólyalátás idején. Szóttam magamban a rózsaszínű álmokat, s bár másfél órát gyalogoltam, észre se vettem, hogy Belatincen vagyok, a fiumei kormányzó kastélya előtt. Itt azonban egyszerre vége lett a nagy bátorságnak, lábaimat mintha csak leszó-

gezték volna, bátortalanul támaszkodtam a kerítés pillérjének s latolgattam magamban, be merjek-e menni vagy sem. A szépen kiszínezett szavak megfagytak bennem. Ahogy így áldogálok a kapuban, egyszercsak egy öreg úr terem előttem. Magyar csizmás alak, rövid dolmánnyal. Prototípusa a gazdatisztnak. Kérdőleg néz rám s önkénytelenül megemelem kalapomat.

— Keres valakit? — kérdi tőlem.

— Igen kérem, — válaszolom — szeretnék a kegyelmes úrhoz bemenni.

— A kegyelmes úr most nagyon el van foglalva az előkészületekkel, nem juthat be hozzá öcsém, hanem mondja el kívánságát nekem, én Wlasits tisztartó vagyok.

Megkönnyebbültem, hogy nem kell bent elsírnom nyomorúságunkat s felbátorítva az öreg úr jóságos arcától, leplezetlen elmondtam szándékomat.

A tisztartó úr figyelmesen végighallgatta jeremiádomat, hümmögött egyet-kettőt, a pipát hol kivette szájából, hol meg visszatette, aztán megrázta fejét s szinte sajnálkozva mondta:

— Ez nemigen fog menni. A kegyelmes úr annyira igénybe van véve a sok segélykérvényezőktől, hogy most már mereven elzárkózik előlük. Nem is csoda, mindenféle jogcímeken pumpolják s az utóbbi időben rá is jött néhány esetben, hogy jóhiszeműségével visszaéltek. Így direkte nem lehet semmit sem csinálni. De váraкоzzék itt reám, valamit megpróbálok — azzal sarkon fordult s visszament a kastélyba.

Leverten áldogáltam ott és váraкоztam. Hát ez a reménységem is füstbe ment? Jó isten, nincs számunkra segítség. Hogy megyünk tovább szép Muraszombatból? Rövid idő múlva visszajön az én jólelkű tisztartóm, hogy egy kissé sebesebben jött, reménykedni kezdtem, hátha mégis?

— Hát, direktor öcsém, tudnának-e maguk három előadást tartani

a keresztelő alkalmából. Megbeszéltem a kegyelmes úrral. Nagyon sok főúri vendég lesz, itt lesz a Hamilton hercegnő, a Teck hercegnő, a Wimpfenek, a Zichyk, Festetichek és egy csomó főúr. A kegyelmes úr szívesen ad előadásoként 100 forintot és vacsorát. Kocsikon elhozhatja magukat s visszaviteti naponta. Hát mit gondol, vállalkozik rája?

— De még ilyet kérdezni? Három nap alatt háromszáz forintot kereshetni, becsületes munkával? S hozzá jó vacsorák? Hogyne vállalkoznék, akár azonnal.

— No, hát jöjjön velem, megnézzük az üvegházat, hogy lehet átalakítani színházzá. De öcsémuram, aztán a legjavát produkálják, ne maradjak szégyenbe a kegyelmes úr előtt.

Megnéztük az üvegházat, kicirkalmaztuk, hova jön a színpad, hol és hogy lesznek a székek felállítva. Szóval rendbe hoztunk mindent. Megegyeztünk, hogy holnapután lesz az első előadás. Hálás szavak között búcsúzkodtam az öregúrtól. A jó, figyelmes öreg tisztartó észrevehette porlepte cipőmet, befogatott s hintón küldött haza.

Hogy néztek a színészek, amikor a vendéglő udvarán a fényes hintóból leszálltam. Mi történt velem? Talán a tündérek hoztak? Körülvettek. Természetesen igen hamar megtudták, hogy miről van szó s épp oly hamar megindult a tervezgetés is. De mit adni? Most ez a kérdések kérdése. Kevesen vagyunk, mit lehet kiosztani. Minden színészemnek volt egy-egy kedves szerepe, azt a darabot ajánlotta. De többnyire le kellett róla mondani, mert nem bírták kihozni sehogy sem, hol ez a szereplő hiányzott, hol a másik. Sok fejtörés után végre valahogy kisütöttük. Az első előadás Sardautól A csapodár vígjáték. Két nő játszik benne és három férfi. A második Csikitől Vas ember. Négy férfi játszik benne és két nő. A harmadik egy Berczik népszínmű a Paraszt kisasszony. Igaz, hogy ebben sok férfi játszik és sok nő, de hát utolsó előadás lesz, az már mindegy, akárhogy, csak menjen. No meg aztán ott a ceruza, amire nem jut szereplő, azt az alakot

megöljük és készen van az egész. A fődolog, hogy a három darab százas meglesz s mi néhány nap múlva már vígan mehetünk Letenyére.

Kétnapi előkészület után végre felvirradt a nagy nap hajnala. Remek grófi fogatok jöttek értünk, s vígan mentünk Belatincre. Az üvegház délszaki növényekkel pompásan fel volt díszítve. És a közönség? Csupa mágnás, csupa előkelőség. A Csapodárt adtuk. Az előadás tűrhető jó volt. De a közönségből nagyobb tetszésnyilvánulást nemigen váltottunk ki. Ami csak természetes is, mert nagyrésze külföldi volt, s nem értett magyarul. De nekem elég volt, hogy előadás után a kormányzó Wlasits által megelégedését nyilvánította, s gazdag vacsorával vendégtelt meg mindnyájunkat.

A grófi archívum részére a grófi ház színeiből selyem színlapokat csináltattam. E színlapokat átadandó, másnap délelőtt a kastélyba indulok. A parkban a platánok alatt terítve volt, s ott ült az én egész főúri közönségem. Amint a gróf meglát, int nekem. Én nagy alázatosan közeledem s átadom a selyem színlapokat. A gróf megköszöni figyelmemet s így szól:

— Meg voltam elégedve az előadással, de a vendégeim nem sokat értettek belőle, hisz nem tudnak magyarul. Talán jobb volna operettet adni?

Egy szempillantás alatt átcikázott agyamon a kívánság lehetetlensége és zavartalanul válaszoltam:

— Adni adunk, kegyelmes uram, de nem érdemes megnézni.

A kegyelmes úr nagyot kacagott őszinteségemen s elbocsátott. Távoztamban messzire hallottam a társaság hangos kacaját. A kegyelmes úr nyilván elmondta a társaságnak az én őszinte válaszomat.